

ροές έχουν επίσης καταστεί σημαντικός παράγοντας και πολλοί οικονομολόγοι πιστεύουν ότι είναι ο *σημαντικότερος* παράγοντας καθορισμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών (τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα) και μια αιτία για ανεύθυνες κινήσεις στις νομισματικές αξίες. Η πορεία προς μια ενιαία, παγκόσμια ολοκληρωμένη αγορά για εταιρική ιδιοκτησία προέκυψε από αυξημένες χρηματοοικονομικές ροές και αυτό διευκόλυνε πάρα πολύ τις συγχωνεύσεις και τις εξαγορές επιχειρήσεων πέραν των εθνικών συνόρων και την ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας μέσω των πολυεθνικών εταιρειών. Συνολικά, η επανεμφάνιση των διεθνών χρηματοοικονομικών ενίσχυσε την αλληλεξάρτηση των εμπορικών, νομισματικών και άλλων τομέων της διεθνούς οικονομίας. Η ανάγκη να συνδυαστούν αυτοί οι άλλοτε ξεχωριστοί τομείς των διεθνών οικονομικών υποθέσεων έχει δυσχεράνει το έργο της διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας.

της γαλλικής σοσιαλιστικής κυβέρνησης του François Mitterrand στις αρχές της δεκαετίας του 1980 να τονώσει τη βραδυπορούσα γαλλική οικονομία. Η φυγή κεφαλαίων ανάγκασε τη γαλλική κυβέρνηση να περιορίσει τις επεκτατικές οικονομικές της πολιτικές. Αυτό το διδακτικό επεισόδιο αναλύεται από πολύ διαφορετικές οπτικές γωνίες στο Michael Loriaux, *France After Hegemony: International Change and Financial Reform* (Ithaca: Cornell University Press, 1991)· και στο Paulette Kurzer, *Business and Banking: Political Change and Economic Integration in Western Europe* (Ithaca: Cornell University Press, 1993).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Η σπουδαιότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης της διεθνούς οικονομίας¹. Εντούτοις, οι γνώμες δίστανται σημαντικά όσον αφορά στη σημασία που έχει για τις εγχώριες και τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις η παγκοσμιοποίηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ορισμένοι σχολιαστές πιστεύουν ότι η πολυεθνική επιχείρηση έχει απελευθερωθεί από την οικονομία προέλευσής της και ότι έχει καταστεί μια ισχυρή ανεξάρτητη δύναμη που επηρεάζει αποφασιστικά τις διεθνείς οικονομικές αλλά και πολιτικές σχέσεις. Άλλοι απορρίπτουν αυτή τη θέση και πιστεύουν ότι η πολυεθνική επιχείρηση παραμένει ένα δημιούργημα της οικονομίας προέλευσής της.

Αν και υπάρχουν πολλοί πιο τεχνικοί ορισμοί μιας πολυεθνικής εταιρείας, το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται απλώς σε μια εταιρεία συγκεκριμένης εθνικότητας στην οποία ανήκουν μερικώς ή πλήρως θυγατρικές σε μία τουλάχιστον άλλη εθνική οικονομία. Δεκάδες χιλιάδες πολυεθνικές επιχειρήσεις με πολυάριθμες θυγατρικές επιδίδονται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτού του είδους οι εταιρείες επεκτείνονται στο εξωτερικό κυρίως μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων, σκοπός των οποίων είναι να επιτύχουν μερικό ή πλήρη έλεγχο στο μάρκετινγκ, στην παραγωγή ή σε άλλους τομείς σε μια άλλη οικονομία· αυτού του είδους οι επενδύσεις μπορεί να πραγματοποιηθούν στον τομέα των υπηρεσιών, της βιομηχανικής παραγωγής ή των εμπορευμάτων. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις μπορούν να συνεπάγονται είτε την αγορά υφιστάμενων επιχειρήσεων είτε την κατασκευή νέων εγκαταστάσεων (και ονομάζονται «εκ του μηδενός» επενδύσεις). Η υπερπόντια επέκταση συνοδεύεται συχνά από συγχωνεύσεις, εξαγορές ή συμμαχίες με εταιρείες άλλων εθνικοτήτων². Ενώ ο στόχος των επεν-

1. Sylvia Ostry, *A New Regime for Foreign Direct Investment* (Washington, D.C.: Group of Thirty, 1997), σ. 5.

2. Benjamin Gomes-Casseres, *The Alliance Revolution: The New Shape of Business Rivalry* (Cambridge: Harvard University Press, 1996).

δύσεων χαρτοφυλακίου είναι να επιτύχουν οικονομική απόδοση επί της επένδυσης, οι άμεσες ξένες επενδύσεις, καθώς και οι συμμαχίες, οι συγχωνεύσεις και παρόμοια επιχειρηματικά εγχειρήματα αποτελούν συνήθως μέρος μιας διεθνούς επιχειρηματικής στρατηγικής για την καθιέρωση σε μια άλλη οικονομία.

Υπό μία έννοια, πολυεθνικές εταιρείες υπήρχαν από πολύ παλιά. Η Ολλανδική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, η Massachusetts Bay Company και άλλες εταιρείες ριψοκίνδυνων μεγαλεμπόρων ήταν προάγγελοι των σημερινών πολυεθνικών, όπως της IBM, της Sony και της DaimlerChrysler. Ωστόσο αυτές οι προγενέστερες διεθνικές εταιρείες ήταν πολύ πιο ισχυρές απ' ό,τι είναι οι σύγχρονες πολυεθνικές επιχειρήσεις· διέθεταν στρατούς και στόλους, είχαν τη δική τους εξωτερική πολιτική και έλεγχαν τεράστιες εδαφικές εκτάσεις: την Ινδική Χερσόνησο (Ινδία, Πακιστάν και Μπανγκλαντές), τις Ανατολικές Ινδίες (Ινδονησία) και τη Νότια Αφρική. Η δύναμη των σύγχρονων πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι πολύ πιο περιορισμένη. Μια άλλη σημαντική διαφορά ανάμεσα σε εκείνες τις πρώτες διεθνικές εταιρείες και στις σημερινές είναι ότι οι πρώτες ενδιαφέρονταν κυρίως για αγροτικά προϊόντα και εξορυκτικές βιομηχανίες σε συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου, ενώ οι μεγάλες εταιρείες στις αρχές του 21ου αιώνα ασχολούνται κυρίως με τη μεταποίηση, τη λιανική πώληση και τις υπηρεσίες, τείνουν να λειτουργούν σε περιφερειακή ή παγκόσμια βάση και συνήθως ακολουθούν διεθνή επιχειρηματική στρατηγική. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι, ενώ οι προγενέστερες εταιρείες συχνά εκμεταλλεύονταν και υποδούλωναν τους γηγενείς πληθυσμούς, οι σημερινές πολυεθνικές επιχειρήσεις, με ορισμένες εξαιρέσεις, είναι σημαντικές πηγές άντλησης των κεφαλαίων και της τεχνολογίας που απαιτούνται για την οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών.

11.1. Οι ερμηνείες των άμεσων ξένων επενδύσεων και των πολυεθνικών επιχειρήσεων

Παρ' όλη τη σπουδαιότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων για τη λειτουργία της διεθνούς οικονομίας, οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι έχουν να πουν ελάχιστα γι' αυτές. Η αδιαφορία των παραδοσιακών οικονομολόγων για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις σημαίνει ότι ο μελετητής των πολυεθνικών επιχειρήσεων προκειμένου να κατανοήσει αυτές τις εταιρείες πρέπει να στραφεί στα συγγράμματα ριζοσπαστικών οικονομολόγων, ειδικών σε θέματα επιχειρήσεων οικονομολόγων και πολιτικών οικονομολόγων – δηλαδή σε ομάδες μελετητών που ενδιαφέρονται από παλιά για τις πολυεθνικές εταιρείες και την επίδρασή τους.

Οι παραδοσιακοί οικονομολόγοι και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις

Η αδιαφορία των περισσότερων νεοκλασικών οικονομολόγων για την πολυεθνική επιχείρηση παρά τη σπουδαιότητά της για την παγκόσμια οικονομία μπορεί να ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους³. Η βαθιά πίστη τους στην πρωτοκαθεδρία των αγορών κάνει αυτούς τους οικονομολόγους να αγνοούν τη σπουδαιότητα των θεσμών· πιστεύουν ότι η συμπεριφορά μιας εταιρείας καθορίζεται σχεδόν αποκλειστικά από σήματα της αγοράς και ότι, ως εκ τούτου, η εθνικότητα της εταιρείας και το εάν λειτουργεί σε εθνικό ή σε διεθνές επίπεδο είναι ήσσονος σημασίας. Επιπλέον, η περί ισοδυναμίας θεώρηση του Mundell, την οποία αποδέχεται η πλειοψηφία των οικονομολόγων, υποστηρίζει ότι η διεθνής μεταφορά συντελεστών παραγωγής (κεφαλαίου, τεχνολογίας κ.λπ.) μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων δημιουργεί συνέπειες για τον πραγματικό κόσμο που ισοδυναμούν με εκείνες που προκύπτουν από τη διεθνή ροή αγαθών. Με άλλα λόγια, κατά την άποψη των οικονομολόγων το εμπόριο και οι επενδύσεις είναι τέλεια υποκατάστατα το ένα των άλλων. Τα οικονομικά διδάσκουν επίσης ότι το εμπόριο προηγείται των επενδύσεων παρά το αντίστροφο. Η τοποθεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων στον κόσμο και τα πρότυπα του εμπορίου καθορίζονται από τη θεωρία της τοποθεσίας και την αρχή του συγκριτικού πλεονεκτήματος· η τοποθεσία της παραγωγής θα εντοπίζεται εκεί όπου η παραγωγή θα είναι η πλέον αποδοτική. Ένας οικονομολόγος θα μπορούσε ίσως να υποστηρίξει ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτελούν έναν έμμεσο δρόμο προς την οικονομική εξειδίκευση που βασίζεται στην κατανομή των συντελεστών παραγωγής.

Επιπλέον, μεθοδολογικοί φραγμοί εμπόδισαν τους οικονομολόγους να διατυπώσουν μια γενικά αποδεκτή θεωρία για την ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων και της πολυεθνικής επιχείρησης. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι κυρίως ολιγοπωλιακές εταιρείες και λειτουργούν σε ατελείς αγορές και, όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, δεν υπάρχει κανένα ικανοποιητικό αυστηρό μοντέλο που να εξηγεί όλους τους τύπους ολιγοπωλιακής συμπεριφοράς. Η έλλειψη ενός γενικού μοντέλου ενθαρρύνει τις επαμφοτερίζουσες και αντιφατικές στάσεις μεταξύ των οικονομολόγων έναντι των πολυεθνικών εταιρειών. Ένας σημαντικός λόγος που εξηγεί γιατί οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι δεν μπόρεσαν να παράσχουν μια γενική θεωρητική ερμηνεία για την πολυεθνική επιχείρηση και τις άμεσες ξένες επενδύσεις είναι ότι η πολυεθνική επιχείρηση αποτελεί σε μεγάλο βαθμό προϊόν των ατελειών

3. Μπορούμε να βρούμε μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας των οικονομικών σχετικά με το θέμα αυτό στο βιβλίο Gene M. Grossman, ed., *Imperfect Competition and International Trade* (Cambridge: MIT Press, 1994), σσ. 9-10.

της αγοράς και μοναδικών επιχειρηματικών εμπειριών. Για παράδειγμα, η IBM κατασκευάζει τα προϊόντα της σε πολλές χώρες έτσι ώστε να διατηρεί καλές πολιτικές σχέσεις με τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής παρά για αυστηρά οικονομικούς λόγους. Ορισμένες ατέλειες της αγοράς δημιουργούνται από τις εθνικές κυβερνήσεις μέσω πολιτικών όπως είναι η προστασία του εμπορίου και η βιομηχανική πολιτική στην πραγματικότητα, μια κυβέρνηση δημιουργεί ορισμένες φορές ατέλειες της αγοράς προκειμένου να ενθαρρύνει ξένες πολυεθνικές επιχειρήσεις να επενδύσουν στην οικονομία της. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η επιβολή εμπορικών φραγμών και η παροχή «φοροαπαλλαγών» με στόχο την ενθάρρυνση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Χωρίς τέτοιου είδους ατέλειες, μια εταιρεία θα μπορούσε ίσως να θεωρήσει πιο αποδοτικό να εξάγει τα προϊόντα της από την οικονομία προέλευσής της ή να παραχωρήσει το δικαίωμα χρήσης της τεχνολογίας της σε μια ξένη εταιρεία.

Η αμφιλεγόμενη στάση των οικονομολόγων έναντι της πολυεθνικής επιχείρησης διακρίνεται ολοφάνερα στα συγγράμματα του Paul Krugman. Από τη μια πλευρά, ο Krugman έχει υιοθετήσει τη συμβατική θέση ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν συνιστούν σημαντικό παράγοντα στη διεθνή οικονομία· μάλιστα, αυτός και ο Maurice Obstfeld έγραψαν στο εγχειρίδιό τους για τα διεθνή οικονομικά (1994) ότι οι επιπτώσεις των άμεσων ξένων επενδύσεων στην παγκόσμια κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων και άλλων οικονομικών αποτελεσμάτων δεν μπορούν να διακριθούν από εκείνες του διεθνούς εμπορίου⁴. Η κύρια επίπτωση των άμεσων ξένων επενδύσεων, υποστηρίζουν, είναι στην εγχώρια κατανομή του εισοδήματος, δηλαδή ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία. Από την άλλη πλευρά, ο Krugman υποστηρίζει σε πολλά άλλα συγγράμματά του ότι η ολιγοπωλιακή φύση των διεθνών επιχειρήσεων είναι σημαντική για τα πρότυπα του εμπορίου και την τοποθεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, επειδή οι ολιγοπωλιακές εταιρείες υιοθετούν στρατηγική συμπεριφορά, η απόφαση μιας πολυεθνικής επιχείρησης σχετικά με το αν θα εξαγάγει ένα προϊόν από την αγορά προέλευσής της ή αν θα επενδύσει στο εξωτερικό προκειμένου να εξυπηρετήσει μια ξένη αγορά θα επηρεάσει έντονα την τοποθεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων και τους δείκτες οικονομικής ανάπτυξης σε ολόκληρο τον κόσμο. Με αυτό τον τρόπο οι δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων μπορούν να έχουν έντονη επίδραση στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν είναι απλώς υποκατάστατα του εμπορίου· επιχειρούν πράγματι να επεκτείνουν

4. Paul R. Krugman and Maurice Obstfeld, *International Economics: Theory and Practice*, 3η έκδ. (New York: HarperCollins, 1994), σ. 162.

την εξουσία και τον έλεγχό τους στις ξένες οικονομίες. Είναι σαφές ότι οι πολυεθνικές εταιρείες επιθυμούν όχι μόνο να αποκομίσουν άμεσα κέρδη, αλλά και να μεταβάλλουν και να επηρεάσουν τους κανόνες ή τα καθεστώτα που διέπουν το εμπόριο και τον διεθνή ανταγωνισμό προκειμένου να βελτιώσουν μακροπρόθεσμα τη θέση τους.

Ευτυχώς η παραδοσιακή αδιαφορία των οικονομολόγων για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις έχει αρχίσει να αλλάζει χάρη σε πολυάριθμες θεωρητικές εξελίξεις, καθώς και χάρη στην αδιαμφισβήτητη σπουδαιότητα της πολυεθνικής επιχείρησης στην παγκόσμια οικονομία. Οι θεωρητικές εξελίξεις στη βιομηχανική οργάνωση και στη θεωρία στρατηγικού εμπορίου, αλλά και η αυξανόμενη αναγνώριση της σημασίας της τεχνολογικής καινοτομίας για το συγκριτικό πλεονέκτημα έκαναν τους οικονομολόγους να αντιληφθούν καλύτερα τη σπουδαιότητα της πολυεθνικής επιχείρησης. Για παράδειγμα, η πολυεθνική επιχείρηση αναγνωρίστηκε ως ένα μέσο για τη μείωση του κόστους συναλλαγών· μπορεί να είναι οικονομικά πιο συμφέρουσα η κάθετη οργάνωση μέσω άμεσων ξένων επενδύσεων απ' ό,τι με συναλλαγές στην αγορά. Η έρευνα του οικονομολόγου του Χάρβαρντ Richard Caves υπογράμμισε τη σπουδαιότητα της «δυνατότητας κτήσης»· δηλαδή της δυνατότητας μιας εταιρείας να διατηρεί τον έλεγχο ενός πολύτιμου περιουσιακού στοιχείου όπως είναι ένα εμπορικό σήμα ή μια τεχνολογία⁵. Παρ' όλα αυτά, έστω κι αν οι παραδοσιακοί οικονομολόγοι έχουν αρχίσει να συμμερίζονται κάπως την ιδέα ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συμπεριφέρονται όντως διαφορετικά από τις μη πολυεθνικές επιχειρήσεις και έχουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, μια γρήγορη ματιά στα σημερινά προγράμματα σπουδών και στα εγχειρίδια των οικονομικών επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι οικονομολόγοι δεν θεωρούν ακόμη την πολυεθνική επιχείρηση σημαντικό στοιχείο της παγκόσμιας οικονομίας.

Οι οικονομολόγοι των επιχειρήσεων και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις

Οι οικονομολόγοι των επιχειρήσεων εκδήλωναν από παλιά έντονο ενδιαφέρον για τις ρίζες της επιχειρηματικής συμπεριφοράς, ενδιαφέρον που επηρεάστηκε σημαντικά από την πρωτοποριακή έρευνα του Alfred Chandler⁶. Με αφετηρία τη δεκαετία του 1960 το ενδιαφέρον για τις επιχειρήσεις επεκτάθηκε στις εταιρείες που λειτουργούσαν σε διεθνές επίπεδο. Οι έρευνες για την πολυεθνική επιχείρηση διεξήχθησαν σχεδόν αποκλειστικά από φι-

5. Richard E. Caves, *Multinational Enterprises and Economic Analysis* (Cambridge: Harvard University Press, 1982).

6. Alfred D. Chandler, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise* (Cambridge: MIT Press, 1970).

λελεύθερους αμερικανούς και βρετανούς οικονομολόγους των επιχειρήσεων με μια προκατάληψη υπέρ των τεράστιων ωφελειών των άμεσων ξένων επενδύσεων τόσο για τις χώρες προέλευσης όσο και για τις χώρες υποδοχής. Η επιστημονική γνώση σε αυτό το αντικείμενο ήταν σε συντριπτικό βαθμό αποτέλεσμα ποσοτικών μελετών και δεν υποβοηθούνταν από οικονομικούς ή άλλους τύπους κοινωνικής θεωρίας. Επειδή ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου δεν είναι σε θέση να εκτιμήσει τον τεράστιο όγκο των συγγραμμάτων που έχουν συγκρίνει και έχουν ερμηνεύσει τα διάφορα στάδια της εξέλιξης της πολυεθνικής επιχείρησης, θα επικεντρωθώ μόνο σε μερικές σημαντικές συνεισφορές για να καταδείξω την ουσία και την εξέλιξη αυτής της γνώσης.

Μια πρώτη μεγάλη συνεισφορά ήταν το πολύ σημαντικό και πρωτοποριακό έργο του Raymond Vernon. Το μοντέλο του κύκλου ενός προϊόντος άμεσων ξένων επενδύσεων του Vernon υπογράμμισε τη σπουδαιότητα της οικονομικής και τεχνολογικής πρωτοπορίας και συνέβαλε στη βαθύτερη κατανόηση της υπερπόντιας επέκτασης των αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων τη δεκαετία του 1960. Μία άλλη σημαντική συνεισφορά στο θέμα αυτό ήταν εκείνη του βρετανού οικονομολόγου ειδικού σε θέματα επιχειρήσεων John Dunning, ο οποίος, μαζί με άλλους, επιχείρησε να παράσχει μια γενική ερμηνεία για την πολυεθνική επιχείρηση· το αποτέλεσμα ήταν η εκλεκτικιστική θεωρία των άμεσων ξένων επενδύσεων που εξηγεί σε μεγάλο βαθμό το δεύτερο στάδιο της εξέλιξης της πολυεθνικής επιχείρησης. Η πιο πρόσφατη ερμηνεία ταυτίζεται σε γενικές γραμμές με την εκτεταμένη και σχεδόν εγκυκλοπαιδική ποσοτική έρευνα του Michael Porter σχετικά με την εταιρεία ως στρατηγικό παίκτη στο παιχνίδι του διεθνούς οικονομικού ανταγωνισμού.

Η θεωρία του κύκλου ενός προϊόντος του Vernon. Η ουσία της θεωρίας του κύκλου ενός προϊόντος του Vernon, όπως τη διατύπωσε στο βιβλίο του *Sovereignty at Bay* (1971), ήταν ότι κάθε προϊόν ακολουθεί έναν κύκλο ζωής περνώντας από την καινοτομία στην ωρίμανση, στην παρακμή και τέλος στην αχρηστία⁷. Οι αμερικανικές εταιρείες, υποστήριξε ο Vernon, είχαν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην καινοτομία των προϊόντων λόγω του τεράστιου μεγέθους της αμερικανικής αγοράς (ζήτηση) και της αμερικανικής υπεροχής στην έρευνα και την ανάπτυξη (προσφορά). Κατά την αρχική φάση του κύκλου του προϊόντος, οι εταιρείες εξαγουν νέα προϊόντα από τη βιομηχανική βάση τους, αλλά με την πάροδο του χρόνου πολλές αλλαγές που συνδέονται με την ωρίμανση του προϊόντος, όπως είναι η τυποποίηση των τεχνικών παραγωγής, η διάχυση στο εξωτερικό της βιομηχανικής τε-

χνογνωσίας και η δημιουργία σημαντικής ξένης ζήτησης για το προϊόν, υποκινούν την είσοδο ξένων μμητών στην αγορά. Για να αποτρέψουν την είσοδο ξένων εταιρειών στην αγορά και την υπονόμευση της μονοπωλιακής τους θέσης, οι αρχικές εταιρείες ιδρύουν εγκαταστάσεις παραγωγής σε άλλες οικονομίες. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τη θεωρία του κύκλου του προϊόντος του Vernon, οι άμεσες ξένες επενδύσεις είναι κυρίως ένα τέχνασμα που χρησιμοποιούν οι εταιρείες προκειμένου να προκαταλάβουν τον ξένο ανταγωνισμό και να διατηρήσουν τις μονοπωλιακές προσόδους τους.

Η θεωρία του Vernon, η οποία θεωρούσε δεδομένο ότι υπάρχουν μεγάλα χάσματα όσον αφορά στον πλούτο και στην τεχνολογία ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τις άλλες χώρες, συνέβαλε στην ερμηνεία της υπερπόντιας επέκτασης των αμερικανικών εταιρειών τη δεκαετία του 1960. Καθώς τα χάσματα αυτά εξαλείφθηκαν τη δεκαετία του 1970, η αξία της θεωρίας του ως προς τη συμπεριφορά των αμερικανικών εταιρειών μειώθηκε. Επιπλέον, η θεωρία του κύκλου ενός προϊόντος δεν μπορούσε να εξηγήσει την επακόλουθη επέκταση στο εξωτερικό ευρωπαϊκών και ιαπωνικών εταιρειών και των εταιρειών πολλών άλλων κρατών. Στις ερμηνείες που έδωσαν γι' αυτές τις νέες εξελίξεις άλλοι οικονομολόγοι ειδικοί σε θέματα επιχειρήσεων συμπεριλαμβάνονται τόσο συγκεκριμένοι όσο και γενικοί παράγοντες, όπως η επιβολή εμπορικών φραγμών, η σπουδαιότητα της εγγύτητας της αγοράς, η μείωση του κόστους μεταφορών και το πρόβλημα των νομισματικών διακυμάνσεων. Η «εκλεκτικιστική» θεωρία, η οποία συνδέεται κυρίως με τον John Dunning και τη Σχολή του Ρίντινγκ, ήταν η πιο συστηματική προσπάθεια που έγινε με στόχο να ενσωματωθούν οι πολυάριθμες εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά το δεύτερο αυτό στάδιο της εξέλιξης της πολυεθνικής επιχείρησης σε μια συνεπή γενική ερμηνεία της πολυεθνικής επιχείρησης και των άμεσων ξένων επενδύσεων⁸.

Η εκλεκτικιστική θεωρία του Dunning και της Σχολής του Ρίντινγκ. Η εκλεκτικιστική θεωρία της πολυεθνικής επιχείρησης, που ανέπτυξαν ο Dunning και η Σχολή του Ρίντινγκ (που ονομάστηκε έτσι από το Πανεπιστήμιο του Ρίντινγκ στην Αγγλία), μας προσφέρει σημαντικές γνώσεις σχετικά με την πολυεθνική επιχείρηση, καθώς δίνει έμφαση στην τεχνολογία ως παράγοντα για την ανάπτυξη της πολυεθνικής επιχείρησης. Οι επαναστατικές εξελίξεις στις επικοινωνίες και στις μεταφορές κατέστησαν τεχνικά δυνατή για τις επιχειρήσεις την οργάνωση και τη διαχείριση των υπηρεσιών

7. Raymond Vernon, *Sovereignty at Bay* (New York: Basic Books 1971).

8. Τα συγγράμματα του John N. Dunning αναφορικά με την πολυεθνική επιχείρηση είναι πάμπολλα. Μπορείτε να ξεκινήσετε τη μελέτη σας από το βιβλίο του Dunning, *Explaining International Production* (London: Unwin Hyman, 1988). Εκτός από τον Dunning, άλλα μέλη της Σχολής του Ρίντινγκ είναι οι Peter J. Buckley και Mark C. Casson.

και των συστημάτων παραγωγής σε παγκόσμια βάση. Στην πραγματικότητα, οι τεχνολογικές εξελίξεις μείωσαν σημαντικά το κόστος των συναλλαγών καθώς και τις άλλες δαπάνες της διεθνοποίησης. Εντούτοις, η εκλεκτικιστική θεωρία δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως θεωρία, τουλάχιστον όχι ως θεωρία που θα αναγνώριζαν οι παραδοσιακοί οικονομολόγοι· πρόκειται μάλλον για μια συλλογή ιδεών που συγκεντρώθηκαν από πολλές πηγές και πολλές έρευνες σχετικά με την πολυεθνική επιχείρηση. Ο Dunning και οι συνάδελφοί του στο Ρίντινγκ πιστεύουν ότι αυτές οι ιδέες παρέχουν μια πλήρη ερμηνεία της πολυεθνικής επιχείρησης. Αν και η ενσωμάτωση από τον Dunning διάφορων ιδεών και γνώσεων στη φύση και στη συμπεριφορά της πολυεθνικής επιχείρησης είναι σε γενικές γραμμές μη θεωρητική, παρ' όλα αυτά είναι πολύτιμη. Εντούτοις, η χρησιμότητα της εκλεκτικιστικής θεωρίας είναι πιο σημαντική για την κατανόηση ενός συγκεκριμένου σταδίου της εξέλιξης της πολυεθνικής επιχείρησης· οι μεταγενέστερες μεταβολές που σημειώθηκαν στην πολυεθνική επιχείρηση κατέστησαν αναγκαίες πιο σύγχρονες ερμηνείες της συμπεριφοράς τους. Το έργο του Michael Porter και άλλων στηρίζεται και ενσωματώνει τον πυρήνα της εκλεκτικιστικής ερμηνείας του Dunning.

Σύμφωνα με την εκλεκτικιστική θεωρία του Dunning, η μοναδική φύση και η εξαιρετική οικονομική επιτυχία της πολυεθνικής επιχείρησης οφείλονται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που δίνουν στην πολυεθνική επιχείρηση σημαντικά πλεονεκτήματα έναντι των καθαρά εγχώριων επιχειρήσεων. Τα πλεονεκτήματα είναι η ιδιοκτησία, η τοποθεσία και κυρίως η εσωτερική κευση, μια έννοια την οποία επίσης ανέπτυξε ευρέως ο Richard Caves, ένας από τους ελάχιστους παραδοσιακούς οικονομολόγους που μελέτησαν σοβαρά τις άμεσες ξένες επενδύσεις και την πολυεθνική επιχείρηση⁹. Αυτές οι ολιγοπωλιακές εταιρείες έχουν συνήθως κάποιο πλεονέκτημα αποκλειστικής εκμετάλλευσης ή κάποιο πλεονέκτημα που σχετίζεται με τη συγκεκριμένη εταιρεία το οποίο θέλουν μάλλον να εκμεταλλευτούν παρά να χάσουν από κάποια αντίπαλη εταιρεία· ένα τέτοιου είδους εσωτερικό πλεονέκτημα μπορεί να είναι ένα εμπορικό σήμα ή η κατοχή μιας συγκεκριμένης τεχνολογίας. Αν και ορισμένες από τις σημαντικότερες πολυεθνικές εταιρείες δεν είναι υψηλής τεχνολογίας, δεν είναι τυχαίο ότι πολλές πολυεθνικές δεσπόζουν σε βιομηχανικούς τομείς που χαρακτηρίζονται από εκτεταμένες και πολυδάπανες δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης. Προφανώς αυτού του είδους οι εταιρείες ανυπομονούν να ιδιοποιηθούν όλα τα αποτελέσματα των προσπαθειών που καταβάλλουν στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης.

Όπως επισήμανε ο Caves, τα πλεονεκτήματα των άμεσων ξένων επενδύ-

σεων ως προς την ιδιοκτησία και την εσωτερική κευση εξηγούν γιατί οι εταιρείες είναι πρόθυμες να αναλάβουν το υψηλό κόστος και τους ενδεχόμενους κινδύνους που συνεπάγονται οι άμεσες ξένες επενδύσεις. Αν και στις περισσότερες περιπτώσεις θα ήταν πολύ πιο αποδοτικό να εξαγάγει κανείς από εργοστάσια που ήδη υπάρχουν στην οικονομία προέλευσης παρά μέσω παραγωγής στο εξωτερικό, ο Caves υποστηρίζει ότι η διατήρηση υπό τον έλεγχό τους μονοπωλιακών πλεονεκτημάτων όπως είναι ένα εμπορικό σήμα ή η τεχνογνωσία παρέχει στις εταιρείες ισχύ επί της αγοράς και τη δυνατότητα να αντλήσουν προσόδους. Αυτός ο στόχος της εσωτερικής κευσης μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα μέσω άμεσων ξένων επενδύσεων και της δημιουργίας σε άλλες οικονομίες θυγατρικών που ανήκουν στη μητρική εταιρεία. Οι ολιγοπωλιακές εταιρείες επιχειρούν να διατηρήσουν τα πλεονεκτήματα που σχετίζονται με τη συγκεκριμένη εταιρεία εντός της εταιρείας και μακριά από τις αντίπαλες εταιρείες μέσω της «εκ του μηδενός» κατασκευής εργοστασίων ή της πλήρους απόκτησης ξένων θυγατρικών επί των οποίων έχουν τον αποκλειστικό έλεγχο.

Πολλές τέτοιες εταιρείες έχουν επίσης τοπικά πλεονεκτήματα, επειδή οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν πρόσβαση σε συντελεστές παραγωγής σε ολόκληρο τον κόσμο και μπορούν, ως εκ τούτου, να χρησιμοποιήσουν πλεονεκτήματα που σχετίζονται με μια συγκεκριμένη χώρα, όπως είναι η πρόσβαση σε φτηνή ειδικευμένη εργασία ή σε άλλους ειδικούς τοπικούς πόρους. Με όρους του μοντέλου του διεθνούς εμπορίου των Heckscher – Ohlin, αυτές οι εταιρείες μπορούν να εκμεταλλευτούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που κατέχουν άλλες οικονομίες και αυτού του είδους η ελαστικότητα τους παρέχει ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των καθαρά εγχώριων εταιρειών. Επιπλέον, παρόλο που η οικονομία προέλευσης μιας εταιρείας μπορεί να χάνει το συγκριτικό της πλεονέκτημα στον συγκεκριμένο βιομηχανικό της τομέα, η ίδια η πολυεθνική εταιρεία μπορεί να διατηρήσει την παρουσία της στη βιομηχανία μέσω της πραγματοποίησης άμεσων ξένων επενδύσεων σε οικονομίες που αρχίζουν να αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα σε αυτό τον βιομηχανικό τομέα.

Στην επιτυχία της πολυεθνικής επιχείρησης συνέβαλαν πολύ και άλλοι παράγοντες, όπως η αποκανονικοποίηση των αγορών και των υπηρεσιών σε ολόκληρο τον κόσμο. Σίγουρα η αποκανονικοποίηση και η ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών διευκόλυναν τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Η συνεχιζόμενη μετάθεση του συγκριτικού πλεονεκτήματος σε πολλούς παραδοσιακούς και άλλους βιομηχανικούς τομείς προς τις χαμηλόμισθες εκβιομηχανιζόμενες οικονομίες υπήρξε επίσης καθοριστικός παράγοντας για τη στρατηγική της πολυεθνικής επιχείρησης. Και ιδιαίτερα μεταξύ των ιαπωνικών εταιρειών η επιθυμία να υπερηδηήσουν τους εμπορικούς φραγμούς και να μειώσουν τις αυξανόμενες εμπορικές τριβές συνέβαλε επίσης

9. Caves, *Multinational Enterprises and Economic Analysis*.

στην επέκταση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Άλλος ένας συγκριτικά σημαντικός παράγοντας ήταν η ιδεολογία των εταιρειών, που συσχετίζονταν πολλοί σύμβουλοι επιχειρήσεων και άλλοι υποστηρικτές της παγκόσμιας επιχείρησης, ότι οι εταιρείες πρέπει να μάθουν να «τα καταφέρνουν και πέρσαν των συνόρων» και να γίνουν πραγματικά παγκόσμιες προκειμένου να επιβιώσουν στη νέα παγκόσμια οικονομία.

Η στρατηγική θεωρία του Porter. Μια άλλη αξιολογία ερμηνεία της πολυεθνικής επιχείρησης προέκυψε από τις έρευνες του Michael Porter στη Σχολή Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ. Στο βιβλίο του *Competitive Advantage of Nations* (1990) και σε πολλά άλλα συγγράμματά του ο Porter υποστηρίζει ότι η πολυεθνική επιχείρηση έχει εισέλθει σε μια εποχή στρατηγικού μάνατζμεντ¹⁰. Ο Porter υποθέτει αξιωματικά ότι οι διεθνείς επιχειρηματικές δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από μια «αλυσίδα αξιών» δραστηριοτήτων που κυμαίνονται από την εξαγωγή της πρώτης ύλης έως την παραγωγή και το μάρκετινγκ. Η μεμονωμένη εταιρεία πρέπει να αποφασίσει με ποιες και πόσες από αυτές τις δραστηριότητες επιθυμεί να ασχοληθεί και σε ποιες τοποθεσίες σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτές οι αποφάσεις με τη σειρά τους εξαρτώνται από τη συνολική ανταγωνιστική στρατηγική της εταιρείας. Ακολουθώντας το παράδειγμα που έδωσε ο Alfred Chandler στις κλασικές συνεισφορές του στις σπουδές διοίκησης επιχειρήσεων¹¹, ο Porter υποστηρίζει ότι η στρατηγική της εταιρείας καθορίζει τη δομή και την τοποθεσία των οικονομικών της δραστηριοτήτων σε ολόκληρη την παγκόσμια οικονομία. Στην ανάπτυξη της θεωρίας του του στρατηγικού μάνατζμεντ ο Porter ακολουθεί τον ορισμό των εγγενών πλεονεκτημάτων των πολυεθνικών εταιρειών της εκλεκτικιστικής θεωρίας. Το συντριπτικό όμως πλεονέκτημα της πολυεθνικής επιχείρησης έναντι των εγχώριων εταιρειών, σύμφωνα με τον Porter, είναι ότι παρέχει πρόσβαση σε μια μεγάλη σειρά πιθανών στρατηγικών μέσω των οποίων μπορεί να «συνδεθεί και να αντλήσει οφέλη από την αλυσίδα των αξιών». Σε αντίθεση με μια εγχώρια εταιρεία, μια πολυεθνική μπορεί να επιτελεί τις δραστηριότητές της στην πιο αποδοτική για κάθε συγκεκριμένη δραστηριότητα περιοχή του κόσμου. Επειδή η εταιρεία ακολουθεί τη στρατηγική της και ολοκληρώνει τις δραστηριότητές της πέραν των εθνικών συνόρων, πολλοί αναλυτές προτιμούν να χρησιμοποιούν τον όρο «διεθνική» παρά «πολυεθνική» επιχείρηση.

Η ουσία του στρατηγικού μάνατζμεντ είναι ότι η διεθνική εταιρεία έχει

10. Οι αναφορές στον Porter σε αυτό το κεφάλαιο βασίζονται στο βιβλίο του, Michael E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations* (New York: Free Press, 1990).

11. Chandler, *Strategy and Structure*.

στη διάθεσή της πιο εκτεταμένες επιλογές και τεχνικές απ' ό,τι έχουν ακόμη και οι μεγαλύτερες εγχώριες εταιρείες. Στους μηχανισμούς αυτούς περιλαμβάνονται όχι μόνο οι άμεσες ξένες επενδύσεις, αλλά και οι στρατηγικές συμμαχίες, η εξάντληση των εξαρτημάτων παραγωγής και η παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης τεχνολογιών. Αυτές οι επιχειρηματικές δραστηριότητες δημιουργούν διεθνή συμπλέγματα ή δίκτυα εταιρικών σχέσεων με τη μητρική πολυεθνική επιχείρηση στην οικονομία προέλευσής της. Μέσω των σύγχρονων επικοινωνιακών τεχνολογιών και του μονοπωλίου των πηγών της πληροφόρησης, η πολυεθνική επιχείρηση μπορεί να καταστεί κυρίαρχη τόσο επί των εγχώριων όσο και επί των διεθνών ανταγωνιστών της. Είναι περιττό να πούμε ότι αυτή η περιγραφή της στρατηγικής, της δομής και των δραστηριοτήτων μιας εταιρείας απέχει πολύ από εκείνη του μοντέλου του κύκλου ενός προϊόντος του Vernon ή ακόμη και από εκείνη της εκλεκτικιστικής θεωρίας του Dunning. Αυτές οι διεθνικές εταιρείες έχουν καταστεί παγκόσμιοι θεσμοί που συντονίζουν τις οικονομικές δραστηριότητες που βρίσκονται εγκαταστημένες σε πολλές χώρες.

Οι πολιτικοί οικονομολόγοι και η πολυεθνική επιχείρηση

Στα συγγράμματα των πολιτικών οικονομολόγων για την πολυεθνική επιχείρηση διακρίνουμε δύο ξεχωριστές προσεγγίσεις: τη ριζοσπαστική (ή οιο-νεί μαρξιστική) κριτική και την κρατικοκεντρική ερμηνεία.

Οι μαρξιστικές ή ριζοσπαστικές θεωρίες. Οι καινοτόμες ιδέες του Stephen Hymer συνιστούν την πιο συστηματική κριτική που ασκήθηκε στην πολυεθνική επιχείρηση¹². Ο Hymer, ο οποίος καταρτίστηκε ως οικονομολόγος στη Μέκκα των νεοκλασικών οικονομικών (το Τμήμα των Οικονομικών του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Μασαχουσέτης), συνεισέφερε στη μελέτη αυτού του θέματος τόσο ως οικονομολόγος όσο και ως ριζοσπάστης πολιτικός στοχαστής: στο παρόν κείμενο μας ενδιαφέρει κυρίως η συμβολή του υπό τη δεύτερη ιδιότητά του. Την εποχή της συγγραφής των έργων του Hymer στις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι οικονομολόγοι σπάνια έκαναν τη διάκριση ανάμεσα στις άμεσες ξένες επενδύσεις και στις ξένες επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Αντ' αυτού, υπέθεταν ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις, όπως οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου, μπορούσαν να ερμηνευτούν κυρίως λόγω των διαφορών που παρατηρούνταν στα επιτόκια των οικονομιών προέλευσης και υποδοχής. Ο Hymer απέδειξε, αντίθετα, ότι οι άμεσες ξένες

12. Ο Stephen Hymer διατύπωσε για πρώτη φορά τις ιδέες του στη διδακτορική του διατριβή το 1960 που έφερε τον τίτλο «The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment», η οποία δεν δημοσιεύτηκε παρά μόλις το 1976 από το MIT Press.

επενδύσεις διέφεραν τελείως από τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου και ότι μπορούσαν να ερμηνευτούν ως μέρος της επεκτατικής στρατηγικής μιας εταιρείας και της επιθυμίας της να ελέγξει παραγωγικές ή άλλες εγκαταστάσεις σε ξένες χώρες. Οι οικονομικές, πολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στον μεταπολεμικό κόσμο κατέστησαν δυνατή, ακόμη και αναγκαία, την υπερπόντια επέκταση των αμερικανικών επιχειρήσεων. Την εποχή που συνέγραψε ο Hymer τα έργα του οι αμερικανικές επιχειρήσεις επεκτείνονταν με γοργούς ρυθμούς στο δυτικό ημισφαίριο, στη Μέση Ανατολή και στη Δυτική Ευρώπη. Προλαμβάνοντας τόσο τη μεταγενέστερη εφαρμογή της θεωρίας της βιομηχανικής οργάνωσης στη μελέτη της πολυεθνικής επιχείρησης όσο και την εκλεκτικιστική θεωρία, ο Hymer υποστήριξε ότι οι αμερικανικές εταιρείες πραγματοποιούσαν επενδύσεις στο εξωτερικό για να εκμεταλλευτούν και να διατηρήσουν ορισμένα μονοπωλικά πλεονεκτήματα ή πλεονεκτήματα που σχετίζονταν ειδικά με τις εταιρείες.

Παρά την πιθανή σπουδαιότητά της, η προσέγγιση του Hymer είχε ελάχιστη απήχηση μεταξύ των οικονομολόγων. Δυστυχώς ο πρόωρος θάνατός του δεν του επέτρεψε να αναπτύξει και να υπερασπιστεί τις ιδέες του. Οι ιδέες του αγνοήθηκαν, τουλάχιστον εν μέρει, επειδή η καινοτόμος σκέψη του προηγούνταν κατά πολύ της εποχής του. Μόνο κάποια χρόνια αργότερα γνώσεις που προέκυψαν από τη θεωρία της βιομηχανικής οργάνωσης απέδειξαν την ορθότητα τουλάχιστον κάποιων ιδεών του. Ωστόσο ένας άλλος πιθανός λόγος για τον οποίο αγνοήθηκαν οι θεωρίες του Hymer από τους οικονομολόγους είναι ότι ο Hymer ήταν μαρξιστής και, ενώ οι οικονομολόγοι αρνούνται ότι ο μαρξισμός του αποτελούσε πρόβλημα, προσωπικά δυσκολεύομαι να αποδεχτώ αυτό τον ισχυρισμό τους. Όποια κι αν είναι η αλήθεια, αυτό που μας ενδιαφέρει αυτή τη στιγμή είναι η μαρξιστική πλευρά της καινοτόμου προσέγγισης του Hymer.

Στη μαρξιστική ή οιονεί μαρξιστική του θεωρία της πολυεθνικής επιχείρησης ο Hymer διατύπωσε ή τουλάχιστον προανήγγειλε πολλές (αν όχι τις περισσότερες) από τις ιδέες που συνδέουμε σήμερα με τις ριζοσπαστικές κριτικές της πολυεθνικής επιχείρησης. Πίστευε ότι ο μονοπωλιακός καπιταλισμός καθοδηγείται από δύο θεμελιώδεις νόμους. Ο πρώτος νόμος του διεθνούς καπιταλισμού κατά τον Hymer ήταν ο νόμος του αυξανόμενου μεγέθους των εταιρειών: ότι καθώς αυξάνονται το μέγεθος και η σφαίρα των δραστηριοτήτων των εταιρειών, οι εταιρείες επεκτείνονται τόσο εντός όσο και πέραν των εθνικών συνόρων, δημιουργώντας μια ιεραρχική δομή πυρήνα/περιφέρειας και διεθνή καταμερισμό εργασίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Στον πυρήνα αυτής της διεθνούς δομής βρίσκονται οι προηγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, ενώ η περιφέρεια συγκροτείται από εξαρτημένες, λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες που υφίστανται εκμετάλλευση.

Ο δεύτερος νόμος του Hymer είναι ο νόμος της άνισης ανάπτυξης. Ο

Hymer υποστήριξε ότι λόγω του μεγάλου μεγέθους τους, της σημαντικής κινητικότητάς τους και της μονοπωλιακής ισχύος τους οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ελέγχουν και εκμεταλλεύονται προς όφελός τους ολόκληρο τον κόσμο. Αυτές οι επιχειρηματικές δραστηριότητες δημιουργούν μια παγκόσμια οικονομία που απαρτίζεται από τις πλούσιες κοινωνίες του Βορρά που εκμεταλλεύονται τις άλλες και από τις φτωχές κοινωνίες του Νότου που υφίστανται εκμετάλλευση. Ή, στη γλώσσα που χρησιμοποιούν επίσης οι θεωρητικοί της εξάρτησης, η ανάπτυξη του καπιταλιστικού Βορρά και η υπανάπτυξη του περιφερειακού Νότου είναι αναπόσπαστες και συμπληρωματικές όψεις του διεθνούς καπιταλισμού στην εποχή της πολυεθνικής επιχείρησης¹³. Όλα σχεδόν τα μεταγενέστερα έργα των ριζοσπαστικών μελετητών είναι σε μεγάλο βαθμό απλές παραλλαγές των προκλητικών ιδεών του Hymer¹⁴. Αυτή η γενίκευση ισχύει επίσης για πολλούς από εκείνους που διαδήλωναν κατά των πολυεθνικών επιχειρήσεων την εποχή που πραγματοποιούνταν οι συνεδριάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στο Σιάτλ το 1999 και οι συνεδριάσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας στην Ουάσινγκτον το 2000, έστω κι αν οι διαδηλωτές δεν γνώριζαν κατά πάσα πιθανότητα τις θεωρίες του Hymer.

Η κρατικοκεντρική ερμηνεία. Τα κρατικοκεντρικά συγγράμματα για την πολυεθνική επιχείρηση υποστηρίζουν ότι η άνοδος και η επιτυχία της στον σύγχρονο κόσμο θα μπορούσαν να συμβούν μόνο μέσα σε ένα ευνοϊκό διεθνές πολιτικό περιβάλλον. Υποστηρίζουν ότι, παρά τις διάφορες θεωρίες των οικονομολόγων των επιχειρήσεων, η πολυεθνική επιχείρηση δεν μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με όρους δυνάμεων της αγοράς και/ή επιχειρηματικών στρατηγικών¹⁵. Αν και οι οικονομικοί παράγοντες είναι προφανώς σημαντικοί για την εμφάνιση και την επιτυχία των πολυεθνικών επιχειρήσεων, δεν θα μπορούσαν να υπάρχουν χωρίς ένα ευνοϊκό διεθνές πολιτικό περιβάλλον που θα δημιουργούσε μια κυρίαρχη δύναμη της οποίας τα οικονομικά συμφέροντα και τα συμφέροντα ασφαλείας θα ευνοούσαν μια ανοιχτή και φιλελεύθερη διεθνή οικονομία. Όπως η Pax Britannica παρείχε ένα ευνοϊκό διεθνές περιβάλλον για την υπερπόντια επέκταση των βρετανικών εταιρειών και επενδυτών στα τέλη του 19ου αιώνα, έτσι και ο ηγετικός ρόλος που α-

13. Μεταξύ των πιο καινοτόμων και σημαντικών επεξεργασιών των ιδεών του Hymer συγκαταλέγεται το βιβλίο του Robert Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987).

14. Για παράδειγμα, βλ. William Greider, *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism* (New York: Simon and Schuster, 1997).

15. Αυτή είναι η θέση του βιβλίου μου *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment* (New York: Basic Books, 1975).

νέλαβαν οι Αμερικανοί μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο παρείχε ένα παρόμοια ευνοϊκό διεθνές περιβάλλον για την υπερπόντια επέκταση των αμερικανικών και άλλων καπιταλιστικών εταιρειών στη μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εποχή. Τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 το συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών, της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας ήταν να διατηρήσουν, ακόμη και να ενισχύσουν τις διεθνείς συνθήκες που ευνοούσαν τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Οι κρατικοκεντρικοί συγγραφείς πιστεύουν ότι, αν η συναίνεση και η συνεργασία μεταξύ των μεγάλων καπιταλιστικών δυνάμεων έπαυαν να υφίστανται, ο κυρίαρχος ρόλος της πολυεθνικής επιχείρησης στην παγκόσμια οικονομία σταδιακά θα εξασθενούσε.

Η κρατικοκεντρική θέση υποθέτει αξιωματικά επίσης ότι οι πολυεθνικές εταιρείες είναι κατά βάση εθνικές εταιρείες που ανταγωνίζονται η μία την άλλη σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι υποστηρικτές αυτής της θέσης διατείνονται ότι οι εν λόγω εταιρείες συνδέονται στενά και σε τελική ανάλυση εξαρτώνται από τις αντίστοιχες οικονομίες από τις οποίες προέρχονται. Όπως επισήμαναν ο Paul Doremus και οι συνάδελφοί του στο θαυμάσιο βιβλίο τους *The Myth of the Global Corporation* (1988), κάθε πολυεθνική επιχείρηση είναι ένα χαρακτηριστικό προϊόν της έδρας της και αντανάκλα τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές της αξίες¹⁶. Παρά την υπερβολή που περικλείει ο ισχυρισμός ορισμένων ανώτατων στελεχών επιχειρήσεων και συμβούλων επιχειρήσεων ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν απεκδυθεί κάθε πολιτική απόχρωση και έχουν καταστεί επιχειρήσεις άνευ εθνικότητας, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις στην πραγματικότητα είναι βαθιά εδραιωμένες και σε μεγάλο βαθμό προϊόν της ιστορίας, της κουλτούρας και των οικονομικών συστημάτων των κοινωνιών από τις οποίες προέρχονται.

11.2. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και η διεθνής οικονομία

Οι μεγαλύτερες πολυεθνικές επιχειρήσεις του κόσμου είναι υπεύθυνες για τα τέσσερα πέμπτα περίπου της παγκόσμιας βιομηχανικής απόδοσης, ενώ τυπικά τα δύο τρίτα του εργατικού δυναμικού που απασχολούν βρίσκονται στη χώρα προέλευσής τους· σε καμία περίπτωση δεν απολαμβάνουν πλήρη ελευθερία κινήσεων, όπως καταγγέλλουν πολλοί επικριτές τους¹⁷. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν με γοργό ρυθμό. Από το 1985 έως το 1990 οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν με μέσο ρυθμό αύξησης 30% ετησίως, ποσοστό τετραπλάσιο της ανάπτυξης της παγκόσμιας απόδοσης και τρι-

πλάσιο του ρυθμού ανάπτυξης του εμπορίου. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις έχουν στην πραγματικότητα καταστεί σημαντικός παράγοντας καθορισμού των προτύπων του εμπορίου. Η ετήσια ροή άμεσων ξένων επενδύσεων διπλασιάστηκε από το 1992 και μετά, φτάνοντας σχεδόν τα 350 δισεκατομμύρια δολάρια. Το ενδοεπιχειρησιακό εμπόριο –δηλαδή το εμπόριο μεταξύ θυγατρικών της ίδιας εταιρείας– αντιστοιχούσε στο ένα τρίτο των αμερικανικών εξαγωγών και στα δύο πέμπτα των προϊόντων που εισήχθησαν στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1994. Περίπου το ένα δεύτερο του εμπορίου μεταξύ Ιαπωνίας και Ηνωμένων Πολιτειών είναι στην πραγματικότητα ενδοεπιχειρησιακό εμπόριο. Αυτό το ενδοεπιχειρησιακό εμπόριο διεξάγεται σε τιμές που ορίζουν οι ίδιες οι εταιρείες και μέσα σε μια παγκόσμια επιχειρηματική στρατηγική που δεν συμμορφώνεται απαραίτητα με την παραδοσιακή θεωρία του εμπορίου, η οποία βασίζεται σε παραδοσιακές έννοιες συγκριτικού πλεονεκτήματος. Υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτές οι τάσεις θα συνεχιστούν και ότι θα μπορούσαν ίσως και να επισπευστούν.

Ωστόσο οι στατιστικές αποκρύπτουν σημαντικές πλευρές των άμεσων ξένων επενδύσεων και άλλων δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Παρά το γεγονός ότι γίνεται πολλή συζήτηση για την εταιρική παγκοσμιοποίηση, οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην πραγματικότητα είναι εξαιρετικά συγκεντρωτικές και κατανέμονται άνισα σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν και οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν με γρήγορους ρυθμούς στις αναπτυσσόμενες χώρες, το μεγαλύτερο μέρος τους έχει τοποθετηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη, ενώ μόνο μικρό ποσοστό των αμερικανικών άμεσων ξένων επενδύσεων τοποθετήθηκε στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτή η συγκεντρωτική άμεσων ξένων επενδύσεων εξηγείται απλά από το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη αποτελούν σήμερα τις μεγαλύτερες αγορές στον κόσμο. Παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1990 οι άμεσες ξένες επενδύσεις στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες αυξήθηκαν κατά 15% περίπου ετησίως. Εντούτοις, οι άμεσες ξένες επενδύσεις στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες υπήρξαν εξαιρετικά άνισες και συγκεντρώθηκαν σε έναν μικρό αριθμό χωρών, μεταξύ των οποίων και μερικές χώρες της Λατινικής Αμερικής, ιδιαίτερα στη Βραζιλία και στο Μεξικό, καθώς και στις αναδυόμενες αγορές της Ανατολικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας. Ο μεγαλύτερος όγκος των άμεσων ξένων επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες είχε ως αποδέκτη την Κίνα. Από το 1991 έως το 1995 οι άμεσες ξένες επενδύσεις που τοποθετήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες ανήλθαν σε 198,5 δισεκατομμύρια δολάρια· στην Κίνα σε 114,3 δισεκατομμύρια δολάρια· και στο Μεξικό μόλις σε 32 δισεκατομμύρια δολάρια. Οι αναδυόμενες αγορές ήταν ελκυστικές, τουλάχιστον πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 1997, λόγω της γρήγορης οικονομικής τους ανάπτυξης, των προανατολισμένων στην αγο-

16. Paul N. Doremus, William W. Keller, Louis W. Pauly, and Simon Reich, *The Myth of the Global Corporation* (Princeton: Princeton University Press, 1998).

17. *The Economist*, 29 Ιανουαρίου 2000, σ. 21.

ρά πολιτικών τους και των φτηνών εργατικών χεριών. Θα πρέπει ωστόσο κανείς να παρατηρήσει ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες στην Αφρική και αλλού έλαβαν ένα αξιοθρήνητα μικρό ποσοστό του συνολικού ποσού που επενδύθηκε στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πρέπει να πούμε ότι αυτή η δυσανάλογη κατανομή δεν ταιριάζει με την εικόνα της παγκοσμιοποίησης!

Η αυξανόμενη σπουδαιότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων επέφερε βαθιές αλλαγές στη δομή και στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Αυτές οι γιγαντιαίες εταιρείες και οι παγκόσμιες στρατηγικές τους έγιναν βασικοί παράγοντες όσον αφορά στον καθορισμό των εμπορικών ροών και στην τοποθεσία των βιομηχανιών και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι περισσότερες άμεσες ξένες επενδύσεις έχουν πραγματοποιηθεί σε τομείς εντάσεως κεφαλαίου και τεχνολογίας. Αυτές οι εταιρείες έχουν καταστεί ζωτικής σημασίας για την επέκταση των ροών της τεχνολογίας τόσο προς τις εκβιομηχανισμένες όσο και προς τις εκβιομηχανιζόμενες οικονομίες και, ως εκ τούτου, επηρεάζουν σημαντικά την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ευημερία πολλών κρατών. Ελέγχοντας μεγάλο μέρος των παγκόσμιων επενδυτικών κεφαλαίων και της τεχνολογίας και την πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές, αυτού του είδους οι εταιρείες είναι πλέον σημαντικοί παίκτες όχι μόνο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, αλλά και στις διεθνείς πολιτικές σχέσεις, και αυτό έχει προκαλέσει αντίδραση σε πολλές χώρες.

Σύμφωνα με τον DeAnne Julius, έναν από τους πλέον ενημερωμένους ειδικούς στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, η τεράστια επέκταση των άμεσων ξένων επενδύσεων, των συμμαχιών μεταξύ επιχειρήσεων και του ενδοεπιχειρησιακού εμπορίου καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και του 1990 έφτασε σε τέτοιο επίπεδο, που δημιουργήθηκε μεταξύ των προηγμένων οικονομιών ένα «ποιοτικά διαφορετικό σύνολο διασυνδέσεων» σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις την περίοδο 1996-1998 δημιουργήθηκαν περισσότερες από 20.000 συμμαχίες επιχειρήσεων¹⁸. Η όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα των άμεσων ξένων επενδύσεων και της διεπιχειρησιακής συνεργασίας σημαίνει ότι η παγκόσμια οικονομία έχει φτάσει σε ένα σημείο «απογείωσης» ανάλογο με εκείνο που διαμόρφωσαν η μεγάλη επέκταση του διεθνούς εμπορίου στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και η επακόλουθη εμφάνιση του εξαιρετικά αλληλεξαρτημένου διεθνούς εμπορικού συστήματος. Η ανάπτυξη των άμεσων ξένων επενδύσεων και των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων πολλών εθνικοτήτων συνέδεσε πιο στενά τα κράτη μεταξύ τους και αυτό επηρέασε επίσης την παγκόσμια οικονομία.

Ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία πα-

ραμένει εξαιρετικά αμφιλεγόμενος. Οι επικριτές τους διατυπώνουν την κατηγορία ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις και η διεθνοποίηση της παραγωγής μετασχηματίζουν τη φύση των διεθνών οικονομικών και πολιτικών σχέσεων με τρόπους που υποσκάπτουν το έθνος-κράτος και καταργούν τις εθνικές οικονομίες. Πιστεύεται ότι απρόσωπες δυνάμεις της αγοράς και επιχειρηματικές στρατηγικές κυριαρχούν στη φύση και στη δυναμική του διεθνούς οικονομικού και πολιτικού συστήματος. Αν και ο Kenichi Ohmae και πολλοί άλλοι μπορεί να πιστεύουν ότι μια τέτοια εξέλιξη είναι πάρα πολύ ωφέλιμη για την ανθρωπότητα, άλλοι θεωρούν την πολυεθνική επιχείρηση απόλυτη εξουσία εκμετάλλευσης που εξαπλώνεται αμείλικτα σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτοί οι επικριτές πιστεύουν ότι οι γιγαντιαίες εταιρείες που δεν λογοδοτούν σε κανέναν άλλον παρά μόνο στον εαυτό τους, ένοποιούν τις κοινωνίες σε μια άμορφη μάζα στην οποία τα άτομα και οι ομάδες χάνουν τον έλεγχο της ζωής τους και καθυποτάσσονται στις δραστηριότητες εκμετάλλευσης των εταιρειών. Ο κόσμος, καταγγέλλουν αυτοί οι επικριτές, τίθεται υπό την εξουσία ενός αδιάστακτου καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού, το μόνο μέλημα του οποίου είναι το τελικό αποτέλεσμα.

Από την άλλη πλευρά, πολλοί και ίσως οι περισσότεροι οικονομολόγοι (με τη σημαντική εξαίρεση των οικονομολόγων των επιχειρήσεων) δεν λαμβάνουν υπόψη τη σημασία των πολυεθνικών εταιρειών για τη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Η νεοκλασική ερμηνεία παραδέχεται ότι οι μεγάλες ολιγοπωλιακές εταιρείες μπορεί να είναι πολιτικά σημαντικές και μπορεί επίσης να επηρεάζουν την κατανομή του εισοδήματος στο εσωτερικό των εθνικών οικονομιών. Ωστόσο αυτοί οι οικονομολόγοι αρνούνται ότι οι επενδύσεις, το μάρκετινγκ και οι άλλες οικονομικές δραστηριότητες αυτών των εταιρειών σε ολόκληρο τον κόσμο έχουν μεγάλο αντίκτυπο στην «πραγματική» οικονομία του διεθνούς εμπορίου, στην τοποθεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων ή στους εθνικούς δείκτες οικονομικής ανάπτυξης ή αύξησης της παραγωγικότητας. Στα νεοκλασικά οικονομικά η παγκόσμια τοποθεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων και τα πρότυπα του διεθνούς εμπορίου καθορίζονται σύμφωνα με τη θεωρία της τοποθεσίας και την αρχή του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Και οι δύο ακραίες θέσεις συνιστούν υπερβολές. Οι επικριτές τους υπερβάλλουν όταν αναφέρονται στα αρνητικά των πολυεθνικών επιχειρήσεων και στον ρόλο τους στην παγκόσμια οικονομία. Αν και ορισμένες πολυεθνικές επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται πράγματι και βλάπτουν τον κόσμο, η πολυεθνική επιχείρηση ως θεσμός είναι ωφέλιμη για πολλούς λαούς σε παγκόσμιο επίπεδο· για παράδειγμα, είναι βασική πηγή κεφαλαίων και τεχνολογίας για οικονομική ανάπτυξη. Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές των πολυεθνικών επιχειρήσεων υπερβάλλουν όταν αναφέρονται στη σπουδαιότητα των πολυεθνικών και μεγαλοποιούν τη διεθνοποίηση των υπηρε-

18. DeAnne Julius, *Global Companies and Public Policy: The Growing Challenge of Foreign Direct Investment* (London: Pinter, 1990).

σιών και της παραγωγής. Το έθνος-κράτος παραμένει ο κυρίαρχος παράγοντας στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και οι εθνικές οικονομίες εξακολουθούν να είναι το σημαντικότερο στοιχείο της παγκόσμιας οικονομίας. Αν και έχει αρχίσει να σημειώνεται κάποια σύγκλιση, οι εθνικές κοινωνίες διατηρούν τα βασικά χαρακτηριστικά τους και δεν καθίστανται μέρος κάποιας ομοιογενοποιημένης άμορφης μάζας. Σε μια εποχή ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού και γρήγορης τεχνολογικής καινοτομίας η θεωρία της τοποθεσίας και η συμβατική θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος δεν μπορούν να εξηγήσουν πλήρως τι συμβαίνει σήμερα στην παγκόσμια οικονομία. Οι πολυεθνικές εταιρείες και οι επενδυτικές δραστηριότητές τους είναι σημαντικό κομμάτι της εξήγησης.

11.3. Η αυξημένη περιφερειοποίηση των υπηρεσιών και της βιομηχανικής παραγωγής

Μια από τις σημαντικότερες πρόσφατες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία υπήρξε η διεθνοποίηση των υπηρεσιών και της βιομηχανικής παραγωγής, μια εξέλιξη που προήγαγε η μείωση του κόστους των επικοινωνιών και των μεταφορών και η οποία επέτρεψε στις εταιρείες να ολοκληρώσουν την παραγωγή και τις άλλες δραστηριότητές τους σε ολόκληρο τον κόσμο. Η συνεχιζόμενη αναδιάρθρωση των υπηρεσιών και της βιομηχανικής παραγωγής ήταν εξαιρετικά σημαντική για τη φύση της παγκόσμιας οικονομίας καθώς αυτή εισερχόταν στη νέα χιλιετία. Παρ' όλα αυτά, παρατηρούνται συχνά παρανοήσεις και υπερβολές όσον αφορά στη σπουδαιότητα αυτής της εξέλιξης. Ενώ οι άμεσες ξένες επενδύσεις το 2000 αποτελούν μόνο ένα μικρό μέρος των συνολικών εγχώριων επενδύσεων των πλούσιων χωρών, τη δεκαετία που προηγήθηκε του 1914 οι βρετανοί καπιταλιστές είχαν επενδύσει στο εξωτερικό σχεδόν όσο είχαν επενδύσει και στη χώρα τους και το ευρωπαϊκό απόθεμα άμεσων ξένων επενδύσεων ήταν υψηλότερο το 1914 απ' ό,τι είναι αναλογικά στον 21ο αιώνα. Επιπλέον, αντίθετα με τη συχνά επικαλούμενη άποψη ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν «παγκοσμιοποιήσει» την τεχνολογία και ότι έχουν θέσει τις εταιρείες τους σε ολόκληρο τον κόσμο στην ίδια βάση, η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική. Για εσωτερικούς λόγους των ίδιων των εταιρειών και λόγω των συνθηκών που επικρατούν σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, η τεχνολογία τείνει να διαχέεται από τις εκβιομηχανισμένες στις εκβιομηχανιζόμενες χώρες με σχετικά αργούς ρυθμούς¹⁹.

19. Αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Keith Pavitt συνοψίζοντας το πρωτοποριακό έργο σχετικά με την πολιτική της τεχνολογίας και την καινοτομία που επιτέλεσε

Εξάλλου, η διεθνοποίηση των υπηρεσιών και της παραγωγής είναι εξαιρετικά συγκεντρωμένη μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και στο εσωτερικό συγκεκριμένων περιοχών· σύμφωνα με μια εκτίμηση που έγινε στα μέσα της δεκαετίας του 1990, το 85% όλων των ξένων επενδύσεων πραγματοποιείται μεταξύ των μελών της Τριάδας (των Ηνωμένων Πολιτειών, της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας)²⁰. Οι πολυεθνικές εταιρείες των τριών μεγάλων οικονομικών δυνάμεων συγκεντρώνουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις στις αντίστοιχες επικράτειές τους και διαμορφώνουν μια περιφερειακά ολοκληρωμένη παραγωγή και δίκτυα υπηρεσιών. Οι αμερικανικές άμεσες ξένες επενδύσεις έχουν αρχίσει να μετατοπίζονται από την Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία προς το Μεξικό. Ενώ οι αμερικανικές εταιρείες στηρίζονταν στο παρελθόν στην Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία για την προμήθεια εξαρτημάτων, η πηγή άντλησης εξαρτημάτων άρχισε πρόσφατα να μετατοπίζεται προς το Μεξικό· αν και, λόγω των πολύ χαμηλών ημερομισθίων της Κίνας και των τεράστιων δυνατοτήτων της ως αγοράς, η Κίνα ήταν η εξαίρεση σε αυτή την τάση. Οι ιαπωνικές εταιρείες προτιμούν τους υπεργολάβους της Ανατολικής Ασίας και η πλειοψηφία των εισαγωγών τους σε βιομηχανικά προϊόντα προέρχεται από αυτή την περιοχή. Η Γερμανία, για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους και για να επωφεληθεί από το εξαιρετικά ειδικευμένο και φτηνότερο εργατικό δυναμικό της Ανατολικής Ευρώπης, επενδύει τεράστια ποσά στην Ανατολική Ευρώπη, ιδιαίτερα στην Πολωνία, στη Δημοκρατία της Τσεχίας και στην Ουγγαρία. Κατά συνέπεια, τα στοιχεία υποδηλώνουν ότι η περιφερειακή καθώς και η παγκόσμια ολοκλήρωση χαρακτηρίζουν τις στρατηγικές των πολυεθνικών εταιρειών. Ενώ ο οικονομικός ανταγωνισμός και οι χρηματοοικονομικές αγορές γίνονται όλο και πιο παγκόσμιες, η παραγωγή και οι υπηρεσίες είναι όλο και πιο περιφερειοποιημένες²¹.

Η τάση προς την περιφερειοποίηση των επενδύσεων, των υπηρεσιών και της παραγωγής μπορεί να ερμηνευτεί με διάφορους τρόπους. Νέες μέθοδοι παραγωγής και διαχείρισης, όπως είναι η «λιτή παραγωγή» και η ελαστική βιομηχανική παραγωγή, ενθαρρύνουν την περιφερειοποίηση· και οι δύο τεχνικές απαιτούν εξαιρετικά καταρτισμένα και δραστήρια εργατικά δυναμικά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποδοτικότερα και με λιγότερο ρίσκο σε περιφερειακό παρά σε παγκόσμιο επίπεδο. Μάλιστα, η ανάγκη μετακίνησης σε περιοχές με χαμηλά ημερομίσθια μειώθηκε πάρα πολύ, καθώς ε-

η Ερευνητική Μονάδα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου του Σάσεξ (Science Policy Research Unit of the University of Sussex).

20. Robert Boyer and Daniel Drache, *States Against Markets: The Limits of Globalization* (New York: Routledge, 1996), σ. 2.

21. Charles Oman, *Globalization and Regionalization: The Challenge for Developing Countries* (Paris: Development Centre of the OECD, 1994).

λαττώθηκε δραματικά το μερίδιο των ανειδίκευτων εργατών στην παραγωγή από τη δεκαετία του 1970 και μετά. Η περιφερειακή συγκέντρωση προάγει επίσης τις οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή. Ένας άλλος παράγοντας είναι ότι τα δίκτυα περιφερειακής παραγωγής επιτρέπουν στις εταιρείες να βρίσκονται πιο κοντά στους βασικούς τους πελάτες· αυτός ο παράγοντας θα καταστεί ακόμη πιο σημαντικός καθώς συνεχίζουν να αναπτύσσονται περιφερειακές αγορές στη Δυτική Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική. Οι πολιτιστικές ομοιότητες μπορεί επίσης να διαδραματίσουν κάποιο ρόλο σε αυτή την τάση. Επιπρόσθετα, η περιφερειοποίηση της παραγωγής μπορεί να απομονώσει και να προστατεύσει τις οικονομίες ολόκληρης της περιοχής από εμπορικούς πολέμους και νομισματικές διακυμάνσεις. Γι' αυτούς αλλά και για άλλους λόγους η κίνηση προς την περιφερειοποίηση της παραγωγής θα συνεχιστεί στο εσωτερικό της Βόρειας Αμερικής, της Ασίας του Ειρηνικού και της Δυτικής Ευρώπης και είναι πιθανόν να ενισχυθεί στη Λατινική Αμερική και αλλού.

Η αυξημένη σπουδαιότητα της περιφερειοποίησης στην παγκόσμια οικονομία δημιουργεί ορισμένες ανησυχητικές προοπτικές. Η τάση προς την περιφερειοποίηση θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποδυνάμωση της κίνησης προς τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου που υιοθετήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ενώ οι πολυεθνικές επιχειρήσεις των μεγάλων οικονομικών δυνάμεων συνεχίζουν να ακολουθούν παγκόσμιες στρατηγικές και να επενδύουν οι μεν στις οικονομίες των δε και το αντίστροφο (με εξαίρεση την Ιαπωνία, λόγω του σχετικά χαμηλού επιπέδου άμεσων ξένων επενδύσεων προς το εσωτερικό της), συγκεντρώνουν επίσης τις άμεσες ξένες επενδύσεις τους στις γειτονικές χώρες. Η δημιουργία περιφερειακής μάλλον παρά παγκόσμιας παραγωγής και δικτύων άντλησης έχει αναδειχτεί σε αξιοσημείωτη τάση. Αν η πορεία προς την παγκοσμιοποίηση αναγκαζόταν να επιβραδυνθεί λόγω της αυξημένης περιφερειοποίησης των υπηρεσιών και της παραγωγής, η ανοιχτή παγκόσμια οικονομία θα μπορούσε να υποστεί μια ανάσχεση· κάτι τέτοιο θα είχε σοβαρές αρνητικές συνέπειες για τις χώρες που δεν θα ήταν μέλη κάποιας περιφερειακής διευθέτησης. Και το 2000 η πλειοψηφία των λιγότερο αναπτυγμένων οικονομιών βρίσκεται εκτός των αναδυόμενων περιφερειακών μπλοκ.

11.4. Η διαμάχη για την πολυεθνική επιχείρηση και το έθνος-κράτος

Οι απόψεις για τον ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία και τις σχέσεις τους με τις οικονομίες προέλευσής τους διίστανται. Από τη μια πλευρά, υπάρχουν ορισμένοι που πιστεύουν ότι η αυξανόμενη σπουδαιότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην οργάνωση και

στη διαχείριση της διεθνούς οικονομίας συνιστά έναν μετασχηματισμό των παγκόσμιων οικονομικών και πολιτικών σχέσεων. Γι' αυτούς η παγκοσμιοποίηση της παραγωγής και ο κεντρικός ρόλος της πολυεθνικής εταιρείας στην παγκόσμια οικονομία αντιπροσωπεύουν τον θρίαμβο των δυνάμεων της αγοράς και της οικονομικής ορθολογικότητας επί του αναχρονιστικού έθνους-κράτους και μιας πολιτικά κατακερματισμένης διεθνούς οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, η κρατικοκεντρική θέση υποστηρίζει ότι ο βαθμός και ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης τονίζονται υπερβολικά και ότι το έθνος-κράτος εξακολουθεί να θέτει τους κανόνες που πρέπει να ακολουθούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις. Στην πραγματικότητα, η ουσία αυτής της διαμάχης δεν είναι η σπουδαιότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ελάχιστοι παρατηρητές εκτός από οικονομολόγους δεν παραδέχονται τη σημασία τους. Οι ισχυρές επιχειρήσεις, οι εκτεταμένες θυγατρικές τους και οι παγκόσμιες συμμαχίες τους, όπως κατέδειξαν οι John Stopford και Susan Strange στο βιβλίο τους *Rival States, Rival Firms* (1991), αναγνωρίζονται εδώ και περισσότερο από μία δεκαετία ως βασικά στοιχεία των σύγχρονων διεθνών υποθέσεων²². Ωστόσο οι διαφωνίες όσον αφορά στον βαθμό κατά τον οποίο έχουν επηρεάσει αυτές οι επιχειρήσεις-γίγαντες τη φύση και την οργάνωση της διεθνούς οικονομίας και τη σχετική σημασία του έθνους-κράτους στη λειτουργία της συνεχίζονται.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν αναμφίβολα επιφέρει αλλαγές στην παγκόσμια οικονομία. Καθώς οι εταιρείες ενίσχυσαν την παρουσία τους στις ξένες αγορές, επήλθε κάποια απομάκρυνση από τις οικονομίες προέλευσής τους και οι εθνικές τους ταυτότητες εξασθένησαν· παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής, της έρευνας και ανάπτυξης και των δραστηριοτήτων της εταιρείας εξακολουθεί να διεξάγεται στην οικονομία προέλευσής της. Είναι επίσης αλήθεια ότι η τεράστια επέκταση του ενδο-επιχειρησιακού εμπορίου έχει μεταβάλει την έννοια των εισαγωγών και των εξαγωγών. Αν, για παράδειγμα, ληφθούν υπόψη οι υπερπόντιες πωλήσεις των αμερικανικών θυγατρικών, τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες θα είχαν ένα μεγάλο εμπορικό πλεόνασμα για πολλά χρόνια. Η αυξημένη διεθνής κινητικότητα των εταιρειών παρότρυνε τις εθνικές κυβερνήσεις να ακολουθήσουν επιθετικές πολιτικές για να προσελκύσουν άμεσες ξένες επενδύσεις.

Οι παγκόσμιες εταιρείες και η άνευ συνόρων παγκόσμια οικονομία

Ο Kenichi Ohmae, ο ιάπωνας σύμβουλος επιχειρήσεων, είναι ένθερμος υποστηρικτής της θέσης ότι η πολυεθνική επιχείρηση έχει καταστεί ισχυρός,

22. John M. Stopford and Susan Strange, with John S. Henley, *Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares* (New York: Cambridge University Press, 1991).

ανεξάρτητος παράγοντας που ανταγωνίζεται και ακόμη και υπερβαίνει σε σπουδαιότητα το έθνος-κράτος. Στο βιβλίο του *The Borderless World* υποστηρίζει ότι η παγκόσμια (δηλαδή χωρίς εθνικότητα) εταιρεία είναι μια φυσική αντίδραση σε μια άνευ συνόρων παγκόσμια οικονομία η οποία χαρακτηρίζεται από ομοιογενείς καταναλωτικές προτιμήσεις²³. Η συνεχιζόμενη διαδικασία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, διατείνεται ο Ohmae, έχει μετασχηματίσει την ίδια τη φύση της πολυεθνικής επιχείρησης. Κατά την άποψή του, η αρχική πολυεθνική επιχείρηση αντιμετώπιζε τις ξένες επιχειρήσεις της ως παραρτήματα για τη βιομηχανική παραγωγή προϊόντων που είχαν σχεδιαστεί και κατασκευαστεί στη χώρα προέλευσής της· σε μια τέτοια κατάσταση η ιεραρχία και η εθνικότητα της εταιρείας ήταν σαφείς. Εντούτοις, ο Ohmae είναι πεπεισμένος ότι η φύση της εταιρείας έχει αλλάξει δραστικά λόγω της εξάντλησης των εξαρτημάτων παραγωγής και της ολοκλήρωσης της παραγωγής και άλλων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε παγκόσμια βάση. Οι διεθνικές εταιρείες της δεκαετίας του 1990, πιστεύει ο Ohmae, έχουν γίνει αληθινά παγκόσμιες επιχειρήσεις που δεν έχουν εθνικότητα και δεν εξαρτώνται από την εθνική καταγωγή τους. Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός, για παράδειγμα, είναι σήμερα ολοένα και πιο πιθανό να συντελείται σε παγκόσμιους παρά σε εθνικούς όρους. Ακόμη και η ίδια η ιδιοκτησία έχει καταστεί ασαφής, καθώς η κατοχή μετοχών, τα κοινά επιχειρηματικά εγχειρήματα και οι συμμαχίες επιχειρήσεων συνδέουν τις εταιρείες πέραν των εθνικών συνόρων. Ο Ohmae και πολλοί άλλοι υποστηρίζουν ότι οι επιχειρήσεις του κόσμου απεκδύονται τις εθνικές τους ταυτότητες και αναδεικνύονται αληθινοί πολίτες του κόσμου καθώς παίρνουν τις αποφάσεις τους για την παραγωγή και για άλλους τομείς χωρίς να λαμβάνουν ιδιαίτερα υπόψη τους τις χώρες προέλευσής τους.

Εκείνοι που συμφωνούν με τον Ohmae ισχυρίζονται ότι οι συμμαχίες και οι δεσμοί μεταξύ των παγκόσμιων επιχειρήσεων πέραν των εθνικών συνόρων είχαν ως αποτέλεσμα να μειωθεί η σημασία της οικονομίας προέλευσης στην ανταγωνιστική επιτυχία της εταιρείας. Αντ' αυτού, υποστηρίζει ο Ohmae, οι πιο σημαντικές εταιρείες πρέπει να έχουν μια ισχυρή βάση και στα τρία μέλη της Τριάδας – στη Βόρεια Αμερική, στη Δυτική Ευρώπη και στην Ιαπωνία. Οι εταιρείες χρειάζονται ξένους εταίρους για να αποκτήσουν πρόσβαση στην αγορά ή για να μοιραστούν το αυξανόμενο κόστος της έρευνας και της ανάπτυξης προϊόντων. Η αυξανόμενη σπουδαιότητα των οικονομικών κλίμακας και το κλιμακούμενο κόστος της έρευνας και της ανάπτυξης, καθώς και ο γοργός ρυθμός, το εύρος και το κόστος της σύγχρονης

23. Kenichi Ohmae, *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy* (New York: HarperBusiness, 1990).

τεχνολογίας ενθαρρύνουν στο σύνολό τους την ανάπτυξη συμμαχιών των επιχειρήσεων εντός και πέραν των εθνικών συνόρων.

Ο Ohmae και άλλοι υποστηρίζουν ότι οι διεθνείς συμμαχίες επιχειρήσεων έχουν εξασθενήσει τη σημασία των εθνικών συνόρων και έχουν δημιουργήσει διεθνικούς δεσμούς που υπερισχύουν των εθνικών πολιτικών διαφορών. Αν και οι συμμαχίες επιχειρήσεων μπορούν να εντοπιστούν σε όλες τις βιομηχανίες, είναι ιδιαίτερα σημαντικές σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, όπως είναι οι τομείς της αεροδιαστημικής, των ηλεκτρονικών και της κατασκευής αυτοκινήτων, που χαρακτηρίζονται από πολυδάπανες δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης, μεγάλες οικονομίες κλίμακας και μεγάλες πιθανότητες αποτυχίας. Ο γοργός ρυθμός της τεχνολογικής αλλαγής, το τεράστιο κόστος που συνεπάγονται η τεχνολογική καινοτομία και οι προστατευτικές περιφερειακές διευθετήσεις σημαίνουν ότι ακόμη και οι μεγαλύτερες εταιρείες χρειάζονται ξένους εταίρους με τους οποίους να μπορούν να μοιραστούν την τεχνολογία και άλλους πόρους, καθώς και να αποκτήσουν πρόσβαση σε προστατευμένες αγορές. Σύμφωνα με αυτή τη διατύπωση, υπάρχει διεθνής ανταγωνισμός μεταξύ βιομηχανικών συμπλεγμάτων αποτελούμενων από μεγάλες επιχειρήσεις παρά μεταξύ μεμονωμένων εταιρειών και, ως εκ τούτου, η διεθνής θέση μιας εταιρείας εξαρτάται από τις σχέσεις που μπόρεσε να εγκαθιδρύσει με άλλες εταιρείες.

Η διαδικασία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, σύμφωνα με αυτή τη θέση, έχει μερικές σημαντικές συνέπειες για τη συνολική παγκόσμια οικονομία. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι στο εσωτερικό της ίδιας της Τριάδας υπάρχει μια τάση προς οικονομική σύγκλιση· πολλοί πιστεύουν ότι οι δομές της παραγωγής καθώς και οι χρηματοοικονομικές και τεχνολογικές δομές των προπορευόμενων οικονομιών ακολουθούν ένα κοινό πρότυπο. Επίσης, οι διακυμάνσεις που παρατηρούνται στις οικονομίες της Τριάδας θεωρούνται σύγχρονες, ότι δηλαδή συμπορεύονται μέσω των επιχειρησιακών κύκλων και ότι έχουν κοινές οικονομικές πολιτικές. Οι αυξανόμενες ροές εμπορίου, επενδύσεων και τεχνολογίας στο εσωτερικό της Τριάδας συνέδεσαν στενότερα τις μεγάλες οικονομίες και η παγκόσμια εταιρεία έχει καταστεί ταυτόχρονα αίτιο και αποτέλεσμα της όλο και μεγαλύτερης ολοκλήρωσης της παγκόσμιας οικονομίας.

Ο πρώην υπουργός Εργασίας της κυβέρνησης Clinton, Robert Reich, περιέγραψε αυτή την παγκόσμια οικονομία όπου υπάρχουν και λειτουργούν οι εν λόγω εταιρείες ως έναν ιστό χωρίς αρμούς στον οποίο δεν υπάρχουν πια αμυγώς εθνικές οικονομίες, επιχειρήσεις ή προϊόντα²⁴. Σε έναν κόσμο ό-

24. Robert Reich, *The Work of Nations: Preparing Ourselves for the 21st Century Capitalism* (New York: Knopf, 1991).

που τα εξαρτήματα μπορεί να κατασκευάζονται σε διάφορες χώρες, να συναρμολογούνται σε κάποιες άλλες και να πουλιούνται σε κάποιες τρίτες ο προσδιορισμός της εθνικότητας μας συγκεκριμένης εταιρείας ή αγαθού είναι πλέον σχεδόν αδύνατος και, επιπλέον, άνευ ουσίας. Ως εκ τούτου, ο Reich και άλλοι υποστήριξαν ότι οι παραδοσιακές μετρήσεις του εμπορίου και των ισοζυγίων πληρωμών έχουν χάσει τη σημασία τους. Επίσης, ισχυρίστηκε ότι, παρόλο που οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν ένα σημαντικό έλλειμμα εμπορίου και πληρωμών τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, το έλλειμμα αυτό αντισταθμιζόταν από ένα πλεόνασμα στην ξένη παραγωγή και από πωλήσεις των θυγατρικών των αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Η σημαντική αύξηση που σημειώθηκε στη διεθνοποίηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τη δεκαετία του 1990 παρέχει στήριξη σε εκείνους που υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση έχει θριαμβεύσει. Το 50% ή και περισσότερο των προϊόντων που κατασκευάζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες περιέχει ένα ή περισσότερα εξαρτήματα που παράγονται σε άλλη χώρα και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς την εθνικότητα του προϊόντος: τα Honda Accords, πολλά από τα οποία κατασκευάζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες, είναι αμερικανικά ή ιαπωνικά αυτοκίνητα; Το ένα δεύτερο του συνόλου των εισαγωγών και των εξαγωγών στην παγκόσμια οικονομία εκτιμάται ότι είναι συναλλαγές μεταξύ μητρικών επιχειρήσεων και των θυγατρικών τους. Αν και θα μπορούσε κανείς να παραθέσει πολλές ακόμη στατιστικές και απόψεις για να υποστηρίξει ότι η παγκοσμιοποίηση έχει θριαμβεύσει, εγώ προσωπικά πιστεύω ότι οι πολυεθνικές, οι διεθνικές ή, αν προτιμάτε, παγκόσμιες εταιρείες εξακολουθούν να είναι εθνικές εταιρείες που αναπτύσσουν διεθνείς επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και το έθνος-κράτος

Κατά μία αντίθετη άποψη, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις θεωρούνται προϊόντα της οικονομίας προέλευσής τους. Τόσο η βιομηχανική παραγωγή όσο και οι βιομηχανίες υπηρεσιών θεωρείται ότι έχουν βάση τους κυρίως το κράτος²⁵. Αν και είναι αλήθεια ότι ο συνολικός όγκος των προϊόντων που παράγονται στο εξωτερικό από αμερικανικές εταιρείες έχει αυξηθεί σημαντικά αγγίζοντας το 20% της συνολικής παραγωγής στα τέλη του αιώνα, στις αρχές του 21ου αιώνα το υπόλοιπο 80% της αμερικανικής οικονομίας ήταν σε μεγάλο βαθμό απομονωμένο από την παγκόσμια οικονομία. Με ε-

25. Βλ. Razeen Sally, «Multinational Enterprises, Political Economy and Institutional Theory: Domestic Embeddedness in the Context of Internationalization», *Review of International Political Economy*, 1, No 1 (άνοιξη 1994), σσ. 161-92.

λάχιστες εξαιρέσεις, η κύρια αγορά μας εταιρείας εξακολουθεί να είναι η εγχώρια αγορά της και οι πολιτικές των κυβερνήσεων της χώρας προέλευσής της βαρύνουν περισσότερο στις αποφάσεις της εταιρείας απ' ό,τι εκείνες των κυβερνήσεων των χωρών υποδοχής. Επιπλέον, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι ξένες αγορές είναι επίσης εθνικές αγορές και ότι οι επιχειρηματικές στρατηγικές πρέπει να προσαρμόζονται στις άλλες εθνικές αγορές και στις πολιτικές των κυβερνήσεων των χωρών υποδοχής²⁶. Επιπρόσθετα, η διεθνοποίηση των υπηρεσιών και της παραγωγής λαμβάνουν χώρα πιο συχνά σε περιφερειακή βάση, ιδιαίτερα στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική. Και οι πολιτικές και οι οργανισμοί των αναδυόμενων περιφερειακών μπλοκ τείνουν να εκφράζουν τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των κυρίαρχων κρατών-μελών τους.

Μια έξοχη παρουσίαση της κρατικοκεντρικής θέσης αποτελεί το βιβλίο *Multinationals and the Myth of Globalization* των Doremus et al., το οποίο ανέφερα παραπάνω (βλ. υποσημείωση 16). Αυτή η προσεκτική μελέτη, που εξετάζει τη συμπεριφορά αμερικανικών, γερμανικών και ιαπωνικών πολυεθνικών σε ένα ευρύ φάσμα βιομηχανικών τομέων και δραστηριοτήτων, αμφισβητεί με επιτυχία το επιχείρημα ότι τεχνολογικές, οικονομικές και άλλες διεθνικές δυνάμεις οδηγούν σε σύγκλιση των κρατικών πολιτικών, των εγχώριων οικονομικών δομών και της συμπεριφοράς της πολυεθνικής επιχείρησης. Αντ' αυτού, οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η εγχώρια δομή και η οικονομική ιδεολογία της οικονομίας προέλευσης εξακολουθούν να επηρεάζουν έντονα τις στρατηγικές και τις δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Καταδεικνύουν πολλές σημαντικές διαφορές μεταξύ των εταιρειών των τριών κυρίαρχων οικονομιών και παρατηρούν ότι αυτές οι διαφορές μπορούν να ερμηνευτούν από εγχώριους παράγοντες όπως είναι η ιστορική εμπειρία της χώρας, οι διαφορετικές οικονομικές ιδεολογίες, η δομή της οικονομίας και οι εσωτερικοί μηχανισμοί εταιρικής διοίκησης. Αν και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εταιρείας, όπως είναι ο βιομηχανικός της τομέας και τα χαρακτηριστικά των προϊόντων της, προφανώς επηρεάζουν τη συμπεριφορά της, οι συγγραφείς καταδεικνύουν με πειστικό τρόπο ότι στους πιο θεμελιώδεις τομείς της επιχειρηματικής στρατηγικής οι εθνικές ρίζες των εταιρειών συνήθως εξακολουθούν να αποτελούν αποφασιστικούς παράγοντες καθορισμού της συμπεριφοράς τους.

Πολλές βασικές διαφορές στην επιχειρηματική στρατηγική και συμπεριφορά απεικονίζουν εθνικές θεσμικές δομές, οικονομικές πολιτικές και κοινωνικές προτεραιότητες. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν την τάση να υιοθε-

26. Stephen Thomsen and Stephen Woolcock, *Direct Investment and European Integration: Competition Among Firms and Nations* (London: Royal Institute of International Affairs, 1993).

τούν μια στάση laissez-faire έναντι των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, εκτός αν μπορεί να στοιχειοθετηθεί με ισχυρά επιχειρήματα η ανάγκη για κυβερνητική παρέμβαση. Η Γερμανία, από την άλλη πλευρά, με την έννοια της «Κοινωνικής Αγοράς» και τον συνεταιρισμό εργαζομένων/διοίκησης έδινε παραδοσιακά μεγαλύτερη έμφαση στις κοινωνικές ευθύνες ή στις ευθύνες της εταιρείας έναντι της κοινότητας. Η Ιαπωνία έδινε μεγάλη προτεραιότητα στη διατήρηση μιας ισχυρής εγχώριας βιομηχανικής βάσης και στη διαφύλαξη των βασικών στοιχείων του συστήματος της εφ' όρου ζωής απασχόλησης. Οι απορρέουσες διαφορές ως προς τη συμπεριφορά των αμερικανικών, γερμανικών και ιαπωνικών εταιρειών μπορούν να εντοπιστούν σε βασικές πλευρές της επιχειρηματικής συμπεριφοράς, όπως είναι τα πρότυπα των στρατηγικών επενδύσεων, το ενδοεπιχειρησιακό εμπόριο, η έρευνα και η ανάπτυξη, η εταιρική διοίκηση και η μακροπρόθεσμη επιχειρηματική χρηματοδότηση. Οι αμερικανικές εταιρείες είναι πιθανότερο να διεξάγουν βασική έρευνα και ανάπτυξη σε άλλες χώρες απ' ό,τι οι γερμανικές ή οι ιαπωνικές εταιρείες· είναι επίσης πολύ πιθανότερο να πραγματοποιήσουν επενδύσεις στο εξωτερικό. Οι εθνικές διαφορές απεικονίζονται επίσης στα επίπεδα του ενδοεπιχειρησιακού εμπορίου. Ενώ οι αμερικανικές εταιρείες χαρακτηρίζονται από μέτριο επίπεδο ενδοεπιχειρησιακού εμπορίου, οι γερμανικές έχουν υψηλότερο επίπεδο και οι ιαπωνικές πολύ υψηλό. Αυτός ο συνοπτικός κατάλογος των εθνικών διαφορών θα μπορούσε να διευρυνθεί σημαντικά· ωστόσο έχουν σημειωθεί πολλές αλλαγές στις εθνικές παραδόσεις και υπάρχει μια συγκρατημένη τάση προς σύγκλιση όσον αφορά στην επιχειρηματική συμπεριφορά και δομή.

Υποστηρίζοντας ότι το έθνος-κράτος παραμένει ο βασικός παράγοντας στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, οι υπέρμαχοι της κρατικοκεντρικής θέσης ισχυρίζονται ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι απλώς εθνικές εταιρείες που επιδίδονται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες στο εξωτερικό και ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αυτές οι εταιρείες εξακολουθούν να είναι βαθιά εδραιωμένες στις εθνικές τους κοινωνίες. Τα διοικητικά τους συμβούλια και η εταιρική τους διοίκηση αποτελούνται κυρίως από υπηκόους της χώρας προέλευσής τους, ενώ τα ηγετικά στελέχη των επιχειρήσεων φέρουν ευθύνες έναντι των μετόχων ή των συμμετεχόντων οι οποίοι είναι επίσης σε συντριπτικό βαθμό υπήκοοι της χώρας προέλευσής τους. Αν και η κατάσταση αυτή αλλάζει, ελάχιστες σχετικά εταιρείες έχουν ξένους υπηκόους ως διευθυντικά στελέχη ή ως μέλη της ανώτατης διοίκησής τους. Επιπλέον, ο έλεγχος των χρηματοπιστωτικών μέσων της επιχείρησης παραμένει κατά κανόνα στη χώρα προέλευσης. Τα βασικά στοιχεία της έρευνας και ανάπτυξης διατηρούνται επίσης στην οικονομία προέλευσης. Η στρατηγική της εταιρείας επηρεάζεται έντονα από τις πολιτικές της χώρας προέλευσής της και από άλλους τοπικούς παράγοντες· παρά το γεγονός ότι υπάρχουν ορισμέ-

νοι κοινοί παράγοντες, όπως η σπουδαιότητα της εξάντλησης των εξαρτημάτων παραγωγής για τη μείωση του κόστους, οι επιχειρηματικές στρατηγικές δεν συγκλίνουν προς ένα κοινό πρότυπο. Και κάθε κυβέρνηση με τον έναν ή τον άλλο τρόπο προάγει τα συμφέροντα των δικών της εθνικών εταιρειών. Συνοπτικά, στην αλλαγή του αιώνα δεν υπάρχουν πραγματικά παγκόσμιες επιχειρήσεις άνευ εθνικότητας και θα χρειαστεί αναμφίβολα να περάσουν κάποιες δεκαετίες προτού να εμφανιστούν τέτοιες εταιρείες, αν δηλαδή εμφανιστούν ποτέ.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι συμμαχίες μεταξύ επιχειρήσεων απέκτησαν μεγάλη σημασία στην οργάνωση και στη λειτουργία των διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ωστόσο μπορεί εύκολα να μεγαλοποιηθεί, και έχει μεγαλοποιηθεί, η σημασία αυτής της εξέλιξης. Οι συμμαχίες μεταξύ επιχειρήσεων διαφορετικών εθνικοτήτων έχουν δημιουργήσει πολύτιμους διεθνικούς δεσμούς, παρ' όλα αυτά οι συμμαχίες επιχειρήσεων είναι διάβροητα ασταθείς. Το 40% περίπου αυτών των συμμαχιών διαρκεί μόνο τέσσερα περίπου χρόνια. Η ευπάθεια ή η εγγενής αδυναμία τους έγκειται στο ότι, ενώ οι συμμαχίες επιχειρήσεων μπορούν να παράσχουν συνεργασία σε συγκεκριμένους τομείς όπως είναι η έρευνα σε μια συγκεκριμένη τεχνολογία ή η συνεργασία σε μια συγκεκριμένη αγορά, οι εταιρείες συχνά συνεχίζουν να είναι σκληροί αντίπαλοι στους τομείς που δεν περιλαμβάνονται στη συμφωνία. Κίνητρο για τη σύναψη συμμαχιών είναι η επιθυμία μιας εταιρείας να αυξήσει το μερίδιο αγοράς της· κατά συνέπεια, όταν οι καταστάσεις μεταβάλλονται, μπορεί επίσης να μεταβληθεί το συμφέρον της επιχείρησης που μετέχει στη συμμαχία. Πράγματι, οι συμμαχίες επιχειρήσεων που δεν αφορούν στην εμπορευματοποίηση είναι πιθανότερο να ευοδωθούν απ' ό,τι άλλες συμμαχίες. Γενικά, οι συμμαχίες επιχειρήσεων είναι θέμα ισχύος και συμφέροντος και είναι εξίσου εύθραυστες με τις συμμαχίες μεταξύ κρατών.

Στο βιβλίο του *The Competitive Advantage of Nations* ο Michael Porter αποδεικνύει ότι η εθνική οικονομία παραμένει η υπερισχύουσα οικονομική οντότητα στην παγκόσμια οικονομία. Στην ανάλυσή του η έδρα μιας πολυεθνικής εταιρείας είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει την ανταγωνιστικότητά της. Οι πολυεθνικές είναι και πρέπει να συνεχίσουν να είναι εθνικές εταιρείες, υποστηρίζει ο Porter, επειδή το συγκριτικό τους πλεονέκτημα δημιουργείται και πρέπει να διατηρηθεί εντός της οικονομίας προέλευσής τους. Ο Porter υποστηρίζει ότι η παγκόσμια οικονομία είναι οργανωμένη σε συμπλέγματα βιομηχανικής υπεροχής που έχουν ως βάση τους το κράτος. Η ανταγωνιστικότητα αυτών των εθνικών συμπλεγμάτων, όπως είναι η ισχύς των ιαπωνικών εταιρειών στον τομέα της κατασκευής αυτοκινήτων ή των αμερικανικών στον τομέα των υπολογιστών, καθορίζεται από τοπικούς παράγοντες και τις εθνικές πολιτικές. Η εθνική εξειδίκευση, οι ι-

σχυρές εθνικές εταιρείες σε συγκεκριμένες βιομηχανίες και οι διαφορές ως προς τον εθνικό πλούτο μαρτυρούν στο σύνολό τους τη συνεχή σπουδαιότητα των εθνικών οικονομιών.

Αν και οι αμερικανοί πανεπιστημιακοί, τα ηγετικά στελέχη των επιχειρήσεων και οι ιάπωνες σύμβουλοι επιχειρήσεων μπορεί να προπαγανδίζουν την ιδέα της παγκόσμιας επιχειρήσεως, οι ιαπωνικές επιχειρήσεις και η ιαπωνική κυβέρνηση δεν έχουν βέβαια αποδεχτεί την ιδέα ότι οι επιχειρήσεις έχουν απεκδυθεί την εθνικότητά τους και έχουν καταστεί άνευ εθνικότητας. Η γιγαντιαία εταιρεία παραγωγής ηλεκτρονικών Matsushita είναι και θα είναι πάντα ιαπωνική· καθήκον του ιαπωνικού υπουργείου Διεθνούς Εμπορίου και Επενδύσεων (MITI) είναι και θα είναι πάντα να προάγει τα συμφέροντα της Matsushita και άλλων ιαπωνικών επιχειρήσεων. Μάλιστα, η ευημερία αυτών των εταιρειών θεωρείται ταυτόσημη με την ευημερία της ιαπωνικής κοινωνίας. Αν και οι Αμερικανοί μπορεί να διακωμωδούν την παρατήρηση του άλλοτε υπουργού Άμυνας Wilson ότι «αυτό που είναι καλό για την General Motors είναι καλό για τη χώρα», οι Ιάπωνες πιστεύουν πραγματικά ότι αυτό που είναι καλό για τη Matsushita ή την Toyota είναι καλό για την Ιαπωνία. Η ιαπωνική κοινωνία θεωρεί τις υπερπόντιες πωλήσεις ιαπωνικών προϊόντων και το μερίδιο αγοράς των ιαπωνικών επιχειρήσεων πολύ σημαντικά. Ούτε είναι πολύ ελκυστικές οι έννοιες της παγκόσμιας επιχειρήσεως και της χωρίς αρμούς παγκόσμιας οικονομίας για εκείνους τους Δυτικοευρωπαίους που επιχειρούν να δημιουργήσουν μια ενοποιημένη ευρωπαϊκή οικονομία και ισχυρές ευρωπαϊκές επιχειρήσεις οι οποίες θα ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τους ανταγωνιστές τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ιαπωνία.

11.5. Ένα διεθνές καθεστώς για τις άμεσες ξένες επενδύσεις και τις πολυεθνικές επιχειρήσεις

Υπό το φως της αυξημένης σημασίας της πολυεθνικής επιχειρήσεως σε κάθε όψη της παγκόσμιας οικονομίας, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι δεν υπάρχουν διεθνείς κανόνες που να ρυθμίζουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις, ούτε καν κανόνες ανάλογοι με εκείνους που χρησιμοποιούνται στο διεθνές εμπόριο και στις νομοματικές υποθέσεις. Υπάρχουν εθνικές, διμερείς, περιφερειακές και πολυμερείς συμφωνίες σχετικά με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και τις άμεσες ξένες επενδύσεις, αλλά καμία συνολική γενική συμφωνία. Αν και ο Γύρος της Ουρουγουάης δραστηριοποιήθηκε προς τη θέσπιση τέτοιων κανόνων, σε μεγάλο βαθμό απέτυχε να εγκαθιδρύσει ένα ικανοποιητικό καθεστώς για τη ρύθμιση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Πολλοί οικονομολόγοι πιστεύουν ότι δεν είναι απαραίτητο ένα επενδυτικό καθε-

στώσ επειδή οι αγορές επιβάλλουν την πειθαρχία στα παρεκκλίνοντα κράτη και εταιρείες. Ίσως! Ωστόσο κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι περιμένουμε υπερβολικά πολλά από τις αγορές. Υπάρχουν στοιχεία που συνηγορούν για το αντίθετο, ότι δηλαδή είναι επιθυμητή μια διεθνής συμφωνία που θα διέπει τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Μια τέτοια συμφωνία θα μπορούσε να «κλειδώσει» την τάση προς φιλελευθεροποίηση των εθνικών πολιτικών που επηρεάζουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις, να εξαλείψει τις στρεβλώσεις που προκαλούν οι κυβερνητικές πολιτικές «προστασίας της εγχώριας βιομηχανίας σε βάρος άλλων χωρών» και να μειώσει τις συγκρούσεις μεταξύ κρατών και πολυεθνικών εταιρειών.

Κατά την καναδή διαπραγματεύτρια για θέματα εμπορίου Sylvia Ostry, ένα ικανοποιητικό διεθνές επενδυτικό καθεστώς θα έπρεπε να ενσωματώνει ορισμένα χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων εγκατάστασης, της αρχής της ίσης εθνικής μεταχείρισης και της μη υποβολής σε διακρίσεις²⁷. Το δικαίωμα της εγκατάστασης σημαίνει ότι εταιρείες κάθε εθνικότητας έχουν το δικαίωμα να επενδύουν σε όποια χώρα του κόσμου επιθυμούν. Η αρχή της ίσης εθνικής μεταχείρισης αξιώνει ότι οι εθνικές κυβερνήσεις πρέπει να αντιμετωπίζουν τις θυγατρικές ξένων εταιρείες όπως τις δικές τους. Επιπρόσθετα, οι χώρες δεν θα πρέπει να κάνουν διακρίσεις σε βάρος των εταιρειών συγκεκριμένων χωρών· αυτός ο όρος καθιστά απαραίτητο να υπάρχει διαφάνεια στις εθνικές πολιτικές που διέπουν τις προς το εσωτερικό άμεσες ξένες επενδύσεις. Ένα επενδυτικό καθεστώς θα πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι κάθε χώρα περιστέλλει ή περιορίζει τις επενδύσεις σε ορισμένους οικονομικούς τομείς όπως είναι τα χρηματοοικονομικά, η κουλτούρα και η εθνική ασφάλεια. Άλλη μια απόστολή του θα ήταν να καθορίσει ποιοι τύποι εθνικών περιορισμών είναι θεμιτοί και ποιοι θα πρέπει να απαγορευτούν. Αν και οι στόχοι αυτοί είναι εύλογοι, τα πολιτικά εμπόδια που ορθώνονται στην ενσωμάτωσή τους σε ένα διεθνές επενδυτικό καθεστώς είναι τεράστια.

Υπήρξαν αρκετές σημαντικές πρωτοβουλίες για τη ρύθμιση των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των άμεσων ξένων επενδύσεων, ωστόσο καμιά δεν έχει προχωρήσει πολύ μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις συγκρούονται άμεσα με τις εθνικές οικονομίες και μπορούν να καταπατήσουν τις εθνικές αξίες και την οικονομική ανεξαρτησία. Γι' αυτό τον λόγο τα κράτη, ιδιαίτερα οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, είναι απρόθυμα να παραχωρήσουν τη δικαιοδοσία τους επί αυτών των θεμάτων σε ένα διεθνή φορέα. Φοβούνται την κυριαρχία των τεράστιων επιχειρήσεων

27. Sylvia Ostry, *A New Regime for Foreign Direct Investment* (Washington, D.C.: Group of Thirty, 1997).

των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων εκβιομηχανισμένων οικονομιών. Επιπλέον, το ίδιο το γεγονός ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις λειτουργούν σε δύο ή περισσότερες εθνικές δικαιοδοσίες καθιστά εξαιρετικά δυσχερές το έργο του σχεδιασμού ενός διεθνούς καθεστώτος. Ένα επενδυτικό καθεστώς θα πρέπει να χειρίζεται ευαίσθητα θέματα όπως είναι η φορολογία των ξένων επενδύσεων, ο καθορισμός των τιμών μεταφοράς (οι τιμές που χρεώνει η μία θυγατρική στην άλλη) και η κυβερνητική χρήση των χρηματοοικονομικών και άλλων αμφισβητήσιμων κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Ένα εξαιρετικά οχληρό πρόβλημα για τους εμπορικούς εταίρους της Αμερικής είναι η εκτός των ορίων δικαιοδοσίας εφαρμογή του αμερικανικού δικαίου, όχι μόνο στις ξένες θυγατρικές των αμερικανικών εταιρειών, αλλά επίσης και σε εκείνες των ξένων επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, ο Νόμος Helms – Burton τιμωρεί τις ξένες εταιρείες που συναλλάσσονται με την Κούβα και αποτελεί ιδιαίτερα επονείδιστο παράδειγμα των προσπαθειών των Αμερικανών να επιβάλουν τους νόμους και τις πολιτικές τους σε άλλες χώρες. Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες και άλλα μικρότερα κράτη επιθυμούν την προστασία τους έναντι της συγκέντρωσης ισχύος που αντιπροσωπεύουν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, ενώ οι επιχειρήσεις θέλουν εγγυήσεις έναντι των αλλοπρόσαλλων ενεργειών των κρατών· είναι ευνόητο ότι μεταξύ των δύο πλευρών υπάρχει αμοιβαία δυσπιστία.

11.6. Συνιστούν οι παγκόσμιες επιχειρήσεις απειλή;

Το μεγάλο μέγεθος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, η ισχύς τους στην αγορά και η επιδίωξη παγκόσμιων στρατηγικών έχουν δημιουργήσει σε πολλές ομάδες και χώρες φόβους ότι θα υποδουλωθούν και θα υποστούν εκμετάλλευση από την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής και των υπηρεσιών της πολυεθνικής επιχείρησης. Οι ανησυχίες αυτές δεν είναι αβάσιμες, καθώς οι πολυεθνικές επιχειρήσεις αποτελούν πράγματι τεράστιες συγκεντρώσεις οικονομικής και συχνά πολιτικής εξουσίας. Τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 σημειώθηκε μαζική επέκταση της εταιρικής ισχύος στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη Δυτική Ευρώπη και αλλού. Αυτό το κύμα συγχωνεύσεων οφειλόταν σε πολλούς παράγοντες: στις εκπληκτικές επιδόσεις του αμερικανικού Χρηματιστηρίου που παρέχει σε ορισμένες μεγάλες εταιρείες τα κεφάλαια για την εξαγορά άλλων, στην αποκανονικοποίηση της αγοράς και στην αποδυνάμωση της αντιμονοπωλιακής πολιτικής, καθώς και στις νέες επικοινωνίες και σε άλλες τεχνολογίες που επέτρεψαν στις εταιρείες να διαχειρίζονται μεγαλύτερες επιχειρηματικές προσπάθειες και να απολαμβάνουν πολύ αυξημένες οικονομίες κλίμακας.

Η όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση ισχύος μεταξύ των εταιρειών μέσω

μαζικής ενημέρωσης, ψυχαγωγίας και τηλεπικοινωνιών ήταν μια από τις πιο ανησυχητικές συνέπειες του κύματος των συγχωνεύσεων και της εταιρικής μεγέθυνσης²⁸. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους συγκέντρωσης είναι η συγχώνευση της America Online Inc. με την Time Warner τον Ιανουάριο του 2000 και η πρόσκτηση της Mannesmann A.G. από τη Vodafone AirTouch. Η τάση προς όλο και μεγαλύτερες εταιρείες στον τομέα των μέσων μαζικής ενημέρωσης απορρέει από τη λογική των ίδιων των ψηφιακών επιχειρήσεων. Αν και ο ανταγωνισμός είναι σκληρός και οι αβεβαιότητες σε αυτούς τους τομείς μεγάλες, οι καθιερωμένες εταιρείες απολαμβάνουν οικονομίες κλίμακας και μπορούν εύκολα να επεκταθούν, επειδή το κόστος της αντιγραφής των ψηφιακών στοιχείων είναι σχετικά πολύ μικρό. Κατά συνέπεια, μόλις καθιερωθούν αυτές οι εταιρείες, των οποίων η ειδικότητα και η ανταγωνιστικότητα συνίστανται στον επιδέξιο χειρισμό των ψηφιακών στοιχείων, δεν τους κοστίζει πολύ να επεκταθούν για να ενσωματώσουν και άλλες ψηφιακές ή επίδοξες ψηφιακές εταιρείες (όπως η Time Warner). Με αυτό τον τρόπο οι οικονομίες κλίμακας στο ηλεκτρονικό εμπόριο φαίνονται να οδηγούν σε μαζική κλίμακα στην εταιρική δομή. Αν και οι Ηνωμένες Πολιτείες προηγήθηκαν όσον αφορά σε αυτή την εξέλιξη, ανάλογες αναδιαρθρώσεις έχουν αρχίσει να πραγματοποιούνται και στη Δυτική Ευρώπη.

Όπως παραδόξως, η εταιρική παγκοσμιοποίηση συσχετίζεται αφενός με αυξημένη κλίμακα και αφετέρου με αυξημένο ανταγωνισμό. Αν και πολλοί φοβούνται την αυξημένη κλίμακα, τα οφέλη του αυξημένου ανταγωνισμού είναι τεράστια, είτε αναγνωρίζονται είτε όχι. Αναλογιστείτε, για παράδειγμα, τα οφέλη για τους αμερικανούς καταναλωτές και την οικονομία ως σύνολο από τις ιαπωνικές εξαγωγές και επενδύσεις. Οι ιαπωνικές εξαγωγές στις Ηνωμένες Πολιτείες έδωσαν τη δυνατότητα στον αμερικανό καταναλωτή να απολαμβάνει μια πολύ ευρύτερη γκάμα προϊόντων υψηλής ποιότητας και χαμηλότερων τιμών. Η αμερικανική οικονομία στο σύνολό της επωφελήθηκε επίσης από τις ιαπωνικές άμεσες ξένες επενδύσεις και την εισαγωγή ιαπωνικών τεχνικών παραγωγής, όπως είναι η λιτή παραγωγή. Ο αμερικανός καταναλωτής και η συνολική οικονομία θα ήταν άραγε σε καλύ-

28. Παρά την αντιμονοπωλιακή δράση κατά της Microsoft, η κυβέρνηση Clinton επέδειξε πολύ μεγάλη ανοχή έναντι των ραγδαίων και εκτεταμένων συγχωνεύσεων που κατέκλυσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο υπουργός Οικονομικών Summers και άλλοι υποστήριξαν ότι ο ανταγωνισμός στην αμερικανική οικονομία είναι υγιής, καθώς η παγκοσμιοποίηση έχει αντισταθμίσει πέραν του δέοντος τις αρνητικές επιπτώσεις των συγχωνεύσεων και έχει περιορίσει την ικανότητα των μεγάλων εταιρειών να επιβάλλουν τιμές. Επιπρόσθετα, οι οικονομίες κλίμακας και η αυξημένη αποδοτικότητα που έχουν επιτευχθεί από τις συγχωνεύσεις θεωρείται ότι εξυπηρετούν τους καταναλωτές.

τερη κατάσταση αν οι φραγμοί στις εισαγωγές και στις επενδύσεις είχαν κρατήσει εκτός Αμερικής τη Sony και τη Honda; Πολύ αμφιβάλλω. Οι καταναλωτές και συνολικά η οικονομία στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες επωφελούνται επίσης από τις άμεσες ξένες επενδύσεις, και το ίδιο συμβαίνει με τους εργαζομένους. Πρέπει να επισημάνουμε ότι, γενικά, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις αμείβουν καλύτερα τους εργαζομένους τους, δημιουργούν περισσότερες θέσεις εργασίας απ' ό,τι οι εγχώριες εταιρείες και έχουν πολύ υψηλότερα εργασιακά πρότυπα· παράλληλα, η οικονομία αποκτά τα κεφάλαια και την τεχνολογία των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορούν να είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, ιδιαίτερα για εκείνες που ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις στην Τουρκία, για παράδειγμα, καταβάλλουν μισθούς μεγαλύτερους κατά 124% από το μέσο ημερομίσθιο²⁹.

Η διατήρηση ενός ισχυρού ρυθμιστικού συστήματος και η ενθάρρυνση εταιρειών διαφορετικών εθνικοτήτων να επενδύσουν και να ανταγωνιστούν στην τοπική αγορά μπορούν να προσφέρουν αποτελεσματική απάντηση στους κινδύνους που κρύβει η αύξηση της εταιρικής ισχύος. Παρά τα παρπάνω και άλλα μέτρα προστασίας, μια παγκόσμια οικονομία στην οποία υπάρχουν και λειτουργούν ισχυρές πολυεθνικές εταιρείες αποτελεί τρομακτική προοπτική, ιδίως για τις εταιρείες και τις κυβερνήσεις των μικρών, φτωχών χωρών. Ο πειρασμός να κλείσουν τα εθνικά τους σύνορα στις εισαγωγές και στις άμεσες ξένες επενδύσεις είναι μεγάλος. Εντούτοις, μια τέτοια αντίδραση στην όλο και πιο ολοκληρωμένη παγκόσμια οικονομία θα μπορούσε να είναι εξαιρετικά ασύμφορη. Χωρίς πρόσβαση στα ξένα κεφάλαια και στην τεχνολογία, η οικονομική ανάπτυξη θα ήταν πολύ δύσκολη ή ακόμη και αδύνατη· όπως επισήμανε ο βραβευμένος με Νόμπελ Arthur Lewis, ο οποίος κατάγεται από μια χώρα του Τρίτου Κόσμου (τα Νησιά Μπαρμπάντος), οι αναπτυσσόμενες χώρες χρειάζονται μεγάλες «μεταγμίσεις» ξένων κεφαλαίων για να κατασκευάσουν την πολυδάπανη υλική υποδομή που απαιτείται για την οικονομική τους ανάπτυξη³⁰. Η διαγραφή των χρεών, η ξένη οικονομική βοήθεια και η τεχνική συνδρομή θα μπορούσαν να συμβάλουν στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών, ωστόσο αυτά τα μέτρα δεν αρκούν. Αν και για πολλούς η παγκοσμιοποίηση συνιστά απειλή, είναι επίσης μέρος της επίλυσης του προβλήματος της υπανάπτυξης· η βιομηχανική επιτυχία των αναδυόμενων αγορών της

Ανατολικής Ασίας καταδεικνύει τη σπουδαιότητα του εμπορίου, των ξένων επενδύσεων και των εισαγωγών τεχνολογίας.

Το επιχείρημα ότι μικρές χώρες δεν μπορούν να ανταγωνιστούν στον κόσμο των ισχυρών είναι ανοησία και αντικρούεται από την εμπειρία. Η μικρή Φινλανδία καθιερώθηκε ως κορυφαία δύναμη στην ασύρματη τηλεφωνία (Nokia) και σε άλλες βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας. Το Ισραήλ προπορεύεται παγκοσμίως σε πολλές τεχνολογικές εξελίξεις. Η Ιρλανδία έχει αντιστρέψει την κατάσταση οικονομικής στασιμότητας στην οποία βρισκόταν για ενάμιση αιώνα, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για την προσέλκυση επενδύσεων από εταιρείες υψηλής τεχνολογίας. Μεταξύ των εκβιομηχανιζόμενων και των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών η Ινδία έχει καταστεί σημαντικός διεθνής παίκτης στην κατασκευή λογισμικών για ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Η Ταϊβάν έχει μια ακμάζουσα βιομηχανία κατασκευής ημιαγωγών και ηλεκτρονικών υπολογιστών, ενώ η Σιγκαπούρη και το Χονγκ Κονγκ έχουν σημειώσει εκπληκτική οικονομική επιτυχία. Εντούτοις, για να ενταχθεί μια λιγότερο αναπτυγμένη χώρα σε αυτή την κατηγορία των μικρών αλλά επιτυχημένων χωρών, πρέπει να έχει μια έντιμη και ικανή κυβέρνηση, να επενδύσει πολύ σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, να σέβεται τα διεθνή δικαιώματα ιδιοκτησίας, να ενθαρρύνει την επιχειρηματικότητα, να στηρίξει ένα διαφοροποιημένο και άριστο εθνικό πρόγραμμα έρευνας και ανάπτυξης και να ακολουθήσει υγιείς μακροοικονομικές πολιτικές. Ένα κράτος που δεν είναι πρόθυμο να αναλάβει αυτές τις ζωτικής σημασίας υποχρεώσεις είναι πολύ απίθανο να επιτύχει στην παγκόσμια οικονομία και κινδυνεύει να κυριαρχήσουν σε αυτό οι ξένες εταιρείες. Δυστυχώς πάρα πολλές λιγότερο αναπτυγμένες και μετακομουνιστικές οικονομίες διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο.

11.7. Συμπέρασμα

Ο ρόλος της πολυεθνικής επιχείρησης καθίσταται όλο και πιο σημαντικός στην ολοκλήρωση και στην οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας. Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες έχουν σε συντριπτικό βαθμό ως βάση τους το κράτος. Επιπλέον, η επικρατούσα ιδέα ότι προορισμός των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι να εξουσιάσουν την παγκόσμια οικονομία μπορεί να αποδειχτεί πολύ παραπλανητική. Η παγκόσμια οικονομία στηρίζεται και πρέπει να συνεχίσει να στηρίζεται σε μια σταθερή κοινωνική και πολιτική βάση και δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι αυτή η βάση θα συνεχίσει να υφίσταται τις επόμενες δεκαετίες. Όπως μας υπενθυμίζει ο οικονομολόγος ιστορικός William Parker, στα τέλη του 19ου αιώνα το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα

29. *The Economist*, 29 Ιανουαρίου 2000, σ. 21.

30. W. Arthur Lewis, *The Evolution of the International Economic Order* (Princeton: Princeton University Press, 1978).

άρχισε να καταρρέει λόγω μιας ασυμβατότητας μεταξύ των νέων μεγάλης κλίμακας καπιταλιστικών εταιρειών και των συμφερόντων πολλών Ευρωπαίων³¹. Σήμερα αυτή η νηφάλια ανάλυση θα πρέπει να διευρυνθεί ώστε να συμπεριλάβει μια παγκόσμια οικονομία αποτελούμενη από διαφορετικές κουλτούρες και συμφέροντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο ηράκλειος άθλος της ανύψωσης της μεγάλης μάζας της ανθρωπότητας από τη φτώχεια σε αποδεκτά επίπεδα οικονομικής ευημερίας είναι ένας από τους δυσκολότερους στόχους της παγκόσμιας οικονομίας¹. Υπάρχει έντονη διαφωνία μεταξύ των οικονομολόγων, των κυβερνητικών αξιωματούχων και άλλων ειδικών σχετικά με το ποιοι είναι οι καλύτεροι τρόποι για την επίτευξη αυτού του στόχου. Μάλιστα, δεν υπάρχει ούτε καν μια γενικά αποδεκτή δέσμευση να δοθεί προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη. Οι πρώτες προσπάθειες που κατέβαλαν η Ινδία και άλλες λιγότερο αναπτυγμένες χώρες να καταστεί η οικονομική ανάπτυξη ρητός στόχος της μεταπολεμικής παγκόσμιας οικονομίας στη Διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς το 1944 απορρίφθηκαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες και άλλες εκβιομηχανισμένες χώρες². Η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τα διεθνή καθεστώτα που ρυθμίζουν την παγκόσμια οικονομία εγκαθιδρύθηκαν κυρίως για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των κυρίαρχων δυνάμεων. Αν και οι εκβιομηχανισμένες χώρες παρείχαν στη συνέχεια τεχνική και οικονομική βοήθεια και εμπορικές προτιμήσεις, συνέχισαν να αντιτίθενται στα αιτήματα των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών για ένα διεθνές καθεστώς ανάπτυξης.

Τόσο μεταξύ των μελετητών όσο και μεταξύ των κυβερνητικών αξιωματούχων υπάρχουν έντονες διαφωνίες αναφορικά με τη σχετική σπουδαιότητα του κράτους και της αγοράς στην οικονομική ανάπτυξη· αυτές οι διαφωνίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη σύγκρουση μεταξύ αναπτυγμένων και

31. William N. Parker, «Capitalistic Organization and National Response: Social Dynamics in the Age of Schumpeter», στο βιβλίο Richard H. Day and Gunnar Eliasson, eds., *The Dynamics of Market Economies* (Amsterdam: North-Holland, 1986), σ. 351.

1. Μια εκτεταμένη μελέτη των αιτιών που εξηγούν γιατί ορισμένα κράτη έγιναν πλούσια και τα περισσότερα παρέμειναν φτωχά αποτελεί το βιβλίο του David S. Landes, *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Poor and Some So Rich* (New York: W. W. Norton, 1989).

2. Η παρούσα ανάλυση στηρίζεται στη μνημειώδη ιστορία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που συνέγραψε ο Harold James, *International Monetary Cooperation Since Bretton Woods* (Washington, D.C.: International Monetary Fund· New York: Oxford University Press, 1996).